

Over het voortbestaan van lokale geloofsgemeenschappen in het aartsbisdom Utrecht

(Professorenmanifest 2)

Utrecht, 22 januari 2015

De initiatiefgroep Professorenmanifest:

prof.dr. Ad van Gennep

drs. Ad de Groot

prof.dr. Wiel Hoekstra

prof.dr. Mebius Kramer

prof.dr. Jan Stoop

dr. Gerard Zuidberg

Inhoudsopgave	pag.
0 <i>Samenvatting</i>	3
1. <i>Inleiding</i>	5
2. <i>Het beleid in het aartsbisdom Utrecht</i>	6
2.1 Beleidsuitgangspunten van de aartsbisschop	6
2.2 Het gehanteerde organisatiemodel: centralisatie	7
2.3 Geforceerde centralisatie: fase 1 voorafgaand aan kerksluitingen	8
2.4 Geforceerde centralisatie: fase 2 bij kerksluitingen	8
2.5 Strategisch-instrumenteel in plaats van communicatief handelen	9
3. <i>Gevolgen van het bisschoppelijk beleid</i>	11
3.1 Bestuursstructuur leidend tot ineffectiviteit en overbelasting	11
3.2 Toenemend verzet	12
3.3 Pastoraal leiderschap in de verdrukking	13
3.4 Financiële gevolgen	13
3.5 Gevolgen van het bisschoppelijk beleid in cijfers	14
4. <i>Naar een model van missionaire gemeenschappen</i>	17
4.1 Inleiding	17
4.2 Kenmerken missionaire geloofsgemeenschap	17
4.3 Steun voor het model van missionaire gemeenschappen	18
4.4 Te nemen maatregelen	19
5. <i>Bijlagen</i>	21
Bijlage 1	21
Bijlage 2	23
Bijlage 3	30

Samenvatting

In april 2013 hebben 80 hoogleraren en bestuurders ervoor gepleit om als antwoord op het probleem van het afnemende aantal priesters en gelovigen, en de daarmee samenhangende financiële problematiek niet massale kerksluitingen en samenvoeging van parochies, maar het behoud en de (re)vitalisering van lokale geloofsgemeenschappen tot uitgangspunt van het bisschoppelijk beleid te maken.

Met name in het aartsbisdom Utrecht beginnen inmiddels de catastrofale gevolgen van het centralisatiebeleid overduidelijk te worden. Dit tweede Professorenmanifest is opgesteld vanwege onze diepgaande zorg en heeft primair betrekking op het aartsbisdom Utrecht.

In een brief van 23 november 2014 zet kardinaal Eijk zijn beleid uiteen, verdedigt dat en schets hij de door hem verwachte situatie over ruim 10 jaar: nog slechts minder dan 20 parochies, elk met nog 1 parochiekerk.

In 2011 werd de fusie van 326 parochies in 48 fusieparochies afgerond. Inmiddels zijn ruim 30 fusiepastoors niet meer in functie; hun fusieparochies zijn toegevoegd aan die van de resterende. Dat betekent dat het einddoel van de kardinaal in dit opzicht nu al bijna is bereikt.

Dit beleid resulteert erin:

dat elke parochie over 10 jaar bestaat uit 16 à 20 oorspronkelijke parochies, onder één pastoor, één parochiebestuur en één team van 3 pastores;

dat een pastoraal team dan nog slechts bestaat uit priester(s) en onbezoldigde diaken(s); er zijn dan geen bezoldigde diakens en pastoraal werkers meer in dienst, vrouwen zijn dan geheel uit het pastoraat verdwenen;

dat per parochie nog 1 kerkgebouw overblijft (het eucharistisch centrum); meer dan 300 kerken zijn dan gesloten; vanwege het bisschoppelijk verbod op reguliere vieringen ter plaatse bij aangekondigde kerksluitingen betekent dit tevens het einde van ruim 300 lokale geloofsgemeenschappen;

dat de bij bisschoppelijk decreet aangewezen eucharistische centra zich meestal in de steden bevinden; dit zijn vaak de grootste en duurste kerken in de parochies; bijna alle kerken in dorpen zullen dus gesloten zijn, wat een "religieuze ontvolking" van het platteland tot gevolg zal hebben omdat in de praktijk blijkt dat bij gedwongen sluitingen minder dan 10% van de gelovigen bereid is over te stappen naar het eucharistisch centrum;

dat een team van gemiddeld 3 pastores naar verwachting de zorg zal krijgen over een aantal van bijna 40.000 geregistreerde katholieken per fusieparochie; er wordt afscheid genomen van zo'n 50.000 vrijwilligers, waarvan ca. 20.000 koorleden, en meer dan 600 koren; nog maar een fractie van alle gelovigen zal nog ter kerke gaan, het overgrote deel heeft zich dan van "het instituut RK-kerk" afgekeerd; wat overblijft is, wat al genoemd wordt, een "heilige restkerk".

Het centralisatie/sluitingsbeleid leidt tot heftige emoties bij de betrokken gelovigen, vooral als ondanks steekhoudende bezwaren en aangedragen alternatieven hun kerk gesloten wordt, vieringen in hun eigen gemeenschap verboden worden en ze

doorverwezen worden naar het eucharistisch centrum; een groeiend aantal lokale geloofsgemeenschappen weigert in te stemmen met de aangekondigde kerksluiting en overweegt een beroepsprocedure bij het Vaticaan tegen de gedwongen sluiting.

Een uitzichtloos probleem vormt het groeiend gebrek aan geschikte pastoors voor een fusieparochie: meer dan 30 van de oorspronkelijk 48 fusiepastoors zijn inmiddels niet meer in functie. Hetzelfde geldt voor besturen van fusieparochies, die een toenemende kloof ervaren met hun gelovigen en geconfronteerd worden met heftig verzet. Wat doet de kardinaal als er nog meer bestuursleden en pastoors afhaken omdat ze zich realiseren dat ze bestuurlijk voor een onmogelijke taak zijn gesteld en de steeds verder oplopende spanning niet langer aankunnen.

Als alternatief pleiten wij voor een beleid gericht op het stimuleren in plaats van opheffen van lokale geloofsgemeenschappen, met een grote inbreng van goed opgeleide leken(voorgangers) die de bouwstenen vormen van de kerk, en voor priesters die langs de hun toevertrouwde gemeenschappen trekken.

Bij een dergelijk beleid zullen meer gelovigen de kerk trouw blijven en wellicht zelfs meer dan in het verleden financieel willen bijdragen; dan behoeven er ook minder kerken gesloten te worden.

Een beleid gericht op behoud en ondersteuning van de lokale geloofsgemeenschappen wordt op principiële gronden krachtig aanbevolen:

door Paus Franciscus die voortdurend het belang benadrukt van lokale gemeenschappen en van de priesters die naar de mensen toegaan en niet omgekeerd;

door groeperingen van religieuzen die hiervoor pleiten met verwijzing naar een groot deel van de wereldkerk dat op deze wijze is georganiseerd;

door verschillende collega-bisschoppen van kardinaal Eijk die steeds duidelijker afstand nemen van ~~het~~ diens beleid;

door Jozef Wissink, emeritus-hoogleraar theologie die hiervoor pleit in zijn recente publicatie: *"De verwoesting van een bisdom: het masterplan van kardinaal Eijk"*. Deze publicatie ontmoet grote bijval in de gehele samenleving.

Wij vragen de kardinaal en de parochiebesturen van het aartsbisdom om met ons in overleg te gaan.

1. Inleiding

In april 2013 hebben wij, 80 hoogleraren/bestuurders van universiteiten en oversten van ordes en congregaties, in een manifest onze zorg uitgesproken over het diocesane beleid met betrekking tot het afnemende aantal priesters en gelovigen, en daarmee samenhangende financiële tekorten. Daarin hebben wij bepleit het behoud en de (re)vitalisering van lokale geloofsgemeenschappen tot uitgangspunt van beleid te maken. Dit wijkt wezenlijk af van het beleid van een aantal bisschoppen, dat gericht is op concentratie van geloofsgemeenschappen door middel van parochiefusies en kerksluitingen. Dat beleid is gestart in 2007/2008 en is sinds april 2013 inmiddels alweer ruim anderhalf jaar langer in praktijk gebracht, het meest voortvarend en vergaand in het aartsbisdom Utrecht. De gevolgen ervan kunnen nu nog duidelijker en meer betrouwbaar worden geëvalueerd. Wij moeten helaas vaststellen dat onze sombere verwachting meer dan juist blijkt te zijn. In deze notitie gaan wij nader in op de situatie in het aartsbisdom Utrecht.

In zijn brief van 23 november 2014 motiveert kardinaal Eijk zijn beleid en schets de door hem verwachte situatie over ruim 10 jaar. Dat die eindsituatie niet minder dan onthutsend is realiseert de kardinaal zich als hij aangeeft dat: *“het toekomstbeeld schokkend [kan] zijn voor wie gehecht is aan de oude kerkstructuren die in ons aartsbisdom voor een groot deel nog bestaan”*.

De kardinaal betoogt dat hij geen andere keus heeft en dat dit alles niet het gevolg is van zijn beleid, maar van algemeen maatschappelijke ontwikkelingen. Wij zullen in deze notitie laten zien dat de door hem verwachte ontwikkeling in belangrijke mate het gevolg is van het door hem gehanteerde grootschalige centralisatiemodel en de door hem dwingend opgelegde richtlijnen voor de liturgie, welke het in stand houden van lokale kernen van levend geloof onmogelijk maken.

Hoewel wij ervan uitgaan dat dit bisschoppelijk beleid voortkomt uit een oprechte zorg over de voortgang van het geloofsleven in de Nederlandse kerkprovincie, moeten wij opnieuw constateren dat de uitwerking van dit grootschalige centralisatiebeleid tot desastreuze gevolgen leidt. Wij zijn ervan overtuigd dat met een ander beleidsmodel een aanzienlijk gunstiger resultaat kan worden bereikt voor de problemen waarvoor de kerk in Nederland staat. Het hier bedoelde “model van missionaire gemeenschappen”, dat in grote delen van de wereldkerk in gebruik is, zullen wij in § 4 van deze notitie toelichten.

Opmerkelijk is dat de aartsbisschop bij reacties op zijn beleidsvoornemens nadrukkelijk betoogt dat niet hij kerken sluit, maar de parochiebesturen. Om die reden doen wij een klemmend beroep op zowel de kardinaal, de pastoors en parochiebesturen in het aartsbisdom om pas op de plaats te maken, het beleid in de door ons aangegeven richting bij te stellen om zodoende nu het nog kan te proberen het drama dat zich aftekent af te wenden.

2. Het beleid in het aartsbisdom Utrecht

2.1 Beleidsuitgangspunten van de aartsbisschop

Als antwoord op het toenemende priestertekort, dalend kerkbezoek en de daarmee verbonden financiële problematiek heeft kardinaal Eijk gekozen voor een beleid van concentratie van geloofsgemeenschappen door middel van parochiefusies en kerksluitingen. In zijn brief van 23 november 2014 *Het geloof in Christus vieren en verbreiden in het derde decennium van de 21ste eeuw*, heeft hij aangegeven wat de blauwdruk is die hij met zijn beleid de komende 10 jaar wil realiseren.

De eerste fase van het samenvoegingsproces van 326 (2010) parochies tot 48 fusieparochies, een aantal gebaseerd op het aantal beschikbare pastoors, is afgerond in 2011. De oorspronkelijke parochies zijn opgeheven en hebben hun kerkgebouw, financiële en andere bezittingen overgedragen aan de nieuw opgerichte fusieparochie, evenals alle bestuurlijke bevoegdheden. De nieuw opgerichte locatieraad en pastoraatgroep binnen de lokale geloofsgemeenschappen zijn zuiver uitvoerende staforganen van het centrale parochiebestuur. De fusiepastoor is eindverantwoordelijke, zowel voor het centrale team van pastores als voor het parochiebestuur en daarmee voor alle lokale geloofsgemeenschappen. Hij is direct verantwoording verschuldigd aan de kardinaal.

Momenteel is een tweede fase van fusies gaande. Van de oorspronkelijk 48 pastoors van fusieparochies zijn er inmiddels ruim 30 niet meer in functie. Hun parochies zijn ondergebracht bij de resterende, minder dan 20 fusiepastoors. De volgende stap zal zijn de betreffende parochiebesturen samen te voegen.

Daarmee is al bijna het einddoel gerealiseerd: *"Naar verwachting zal het aantal parochies dat ons aartsbisdom nu nog telt tot minder dan 20 worden teruggebracht"* (citaat uit de genoemde brief). Maar wat nog onthutsender is, uiteindelijk zal elk van die minder dan 20 megaparochies, bestaande uit tussen de 16 en 20 oorspronkelijke parochies, komen te vallen onder één pastoor, één parochiebestuur en één team van ca. 3 pastores, uitsluitend nog bestaande uit priester(s) en onbezoldigde diaken(s). Bezoldigde diakens en pastoraal werkers zijn dan naar verwachting van de kardinaal niet meer in dienst. Daarmee verdwijnen dus ook de vrouwen uit het pastoraat.

De aartsbisschop verwacht verder dat er per megaparochie uiteindelijk nog slechts 1 kerkgebouw zal overblijven. Meer dan 300 kerken zullen aan de eredienst onttrokken zijn. En omdat elke aangekondigde kerksluiting vergezeld gaat van een verbod om in de betreffende gemeenschap nog langer reguliere vieringen te houden, betekent dit tevens het einde van ruim 300 lokale geloofsgemeenschappen, ongeacht hun materiële of spirituele of sociaal-maatschappelijke vitaliteit en levensvatbaarheid.

De kardinaal betoogt dat hij geen andere keus heeft en dat de door hem voorziene catastrofale ontwikkelingen het gevolg zijn, niet van zijn beleid, maar van het algemeen maatschappelijk verschijnsel van kerkverlating. De snelle neergang in de nabije toekomst blijkt, zoals we zullen aantonen, in belangrijke mate het gevolg van het door hem gekozen grootschalige centralisatiemodel en de daarbij uitgeoefende dwang.

2.2 Het gehanteerde organisatiemodel: centralisatie

Het fusie- en kerksluitingsbeleid is enerzijds gebaseerd op de kerkvisie van de kardinaal (priester en eucharistie centraal, strikte liturgische richtlijnen), maar daarnaast op een inmiddels achterhaald organisatiemodel van "centralistische fusie".

Ervaringen in het bedrijfsleven

In het bedrijfsleven is al tientallen jaren bekend dat 70 tot 80% van met name de grootschalige centralistische fusies stuk loopt. De vooraf veronderstelde synergievoordelen verdampen al snel als gevolg van de ontzieling die plaats vindt in de overgenomen bedrijven, waardoor reorganisatie op reorganisatie noodzakelijk wordt. Dit geldt in versterkte mate wanneer bedrijven met een verschillende cultuur worden samengevoegd in een centralistische structuur, waarbij leiding en stafdiensten worden geconcentreerd in de top van het concern en bureaucrativering in plaats van het oorspronkelijke lokale ondernemerschap het ordenend principe wordt.

De reeds sinds lang gehanteerde oplossing van deze problematiek in het bedrijfsleven bestaat uit een structuur van relatief kleine, winstverantwoordelijke eenheden, elk geleid door een in hoge mate autonoom opererende ondernemer; vitale lokale geloofsgemeenschappen kunnen daarmee worden vergeleken.

Kenmerken van het bisschoppelijk organisatiemodel

Het door de kardinaal gehanteerd model van centralistische parochiefusies en kerksluitingen wordt gekenmerkt door:

- een centrale positie van priester en eucharistisch centrum;
- een sterk hiërarchische organisatie;
- grootschaligheid: gemiddeld 20 geloofsgemeenschappen per parochie;
- grote afstand tussen parochiebestuur enerzijds en "locaties" anderzijds;
- "drangmodel": voorafgaand aan de fase van de kerksluiting worden gelovigen uit andere "locaties" door allerlei maatregelen in de richting van een kunstmatige gemeenschap rond het eucharistisch centrum gedirigeerd. Dit werkt maar ten dele, daarom overgang naar:
- "dwangmodel" door aangekondigde kerksluitingen gepaard te laten gaan met een verbod op plaatselijke vieringen en het daarmee de facto opheffen van lokale geloofsgemeenschappen.

Het door dit beleid opgeroepen verzet is niet zozeer veroorzaakt door afkerigheid van veranderingen, ("blijven hangen in het vertrouwde", "niet los kunnen komen van het verleden") zoals door de leiding wordt gesuggereerd. Het verzet ontstaat doordat gelovigen de grote spirituele waarde hebben ervaren van gezamenlijk en eensgezind bidden en zingen en vieren op eigentijdse wijze, waarin zij een volwassen geloofsgemeenschap zijn geworden dicht bij de leden ervan; deze willen zij niet inruilen voor een bureaucratisch, onpersoonlijk, kunstmatig en vervreemdend massaproduct op afstand.

Conclusie: het door de kardinaal gehanteerde model voor de oplossing van zijn noden houdt geen rekening met wat leeft op de "werkvloer", heeft de kenmerken van een

tekentafelmodel en wordt geïmplementeerd met behulp van dwangmaatregelen. In de volgende paragrafen lichten wij dat nader toe.

2.3 Geforceerde centralisatie: fase 1 voorafgaand aan kerksluitingen

Besturen van fusieparochies hebben vanaf het begin van de fusie maatregelen genomen om gelovigen in de richting van het eucharistisch centrum te bewegen. Het gaat om:

- het ontmoedigen/verbieden van lokale activiteiten en vieringen (bijvoorbeeld beperken van vieringen door eigen lekenvoorgangers of pastoraal werkers);¹
- het verplicht sluiten van de eigen kerk bij bepaalde vieringen in het eucharistisch centrum (bijvoorbeeld tijdens het paastridium);
- de centralisatie van parochiebladen, websites, koren, administratie/boekhouding, adresbestanden etc.;
- het voorbereiden van kinderen en hun ouders op doop, eerste communie, vormsel en de desbetreffende liturgische vieringen uitsluitend nog in het eucharistisch centrum met het doel jongeren eraan te laten wennen dat daar hun gemeenschap ligt;
- het samenvoegen van locatieraden c.q. pastoraatgroepen van verschillende lokale geloofsgemeenschappen tot één locatieraad c.q. pastoraatgroep voor de gehele fusieparochie.

2.4 Geforceerde centralisatie: fase 2 bij kerksluitingen

Het centralisatieproces met drangmaatregelen gaat vervolgens in de fase van (voorgenomen) kerksluitingen gepaard met dwangmaatregelen:

a. Alternatieve oplossingen bij voorgenomen kerksluiting worden afgewezen

Door het parochiebestuur wordt in veel gevallen besloten tot de voorgenomen sluiting van een kerk zonder eerst serieus in te zijn gegaan op alternatieve oplossingen die door de betreffende geloofsgemeenschap worden aangedragen.²

Dergelijke oplossingen worden regelmatig door het bestuur van de fusieparochie zonder opgaaf van redenen afgewezen, vaak met een beroep op een verbod van de kardinaal. Betrokkenen hebben daardoor de stellige indruk dat het desbetreffende besluit al klaar ligt en dat de hoorzittingen waar parochianen hun ideeën en bezwaren kunnen inbrengen, uitsluitend worden gehouden om te voldoen aan de voorgeschreven

¹ Citaat uit het beleidsstuk van een fusieparochie:

"Vieringen met kinderen en jongeren (doop, eerste communie, vormsel) worden geconcentreerd in het eucharistisch centrum. Daarmee wordt voor de toekomstige generatie parochianen duidelijk dat er uiteindelijk in de toekomst één centrale kerk in hun katholieke gemeenschap is en geen kerk per dorp."

² Voorbeelden: het zelf kopen of onderhouden van hun kerk, financiële problematiek oplossen door eigen financiële acties of lokale gemeenschap ondersteunende stichtingen, het kerkgebouw opgeven en overgaan naar een goedkopere huisvesting in dezelfde plaats om te vieren, etc.

sluitingsprocedure en om zich achter te verschuilen in een eventuele bezwaar-/beroepsprocedure bij het Vaticaan.³

b. Reductie van geloofsgemeenschap tot pastoraal steunpunt

Vervolgens worden lokale vieringen verboden of ontmoedigd en wordt de "locatie" gereduceerd tot een "pastoraal steunpunt", waar geen liturgische vieringen mogen plaatsvinden of sacramenten mogen worden gevierd/toegediend.

c. Verbod van lokale vieringen na aangekondigde kerksluiting

Sinds kort gaat een aangekondigde kerksluiting vergezeld van een formeel verbod op het houden van vieringen in de eigen kerk, zulks ter stimulering van de beoogde centralisatie.⁴

Het is inmiddels standaardbeleid geworden om een bisschoppelijk decreet tot onttrekking aan de eredienst zo lang mogelijk uit te stellen, vaak tot het moment van feitelijke verkoop van de betreffende kerk. In de tussentijd wordt door de pastoor het gebruik van die kerk ontmoedigd of zelfs verboden, zodat de gemeenschap dan reeds naar het eucharistisch centrum wordt gedirigeerd en er tegen de tijd van feitelijke verkoop geen geloofsgemeenschap meer bestaat om een bezwaar-/beroepsprocedure aan te spannen tegen het desbetreffende decreet.

2.5 Strategisch-instrumenteel in plaats van communicatief handelen

Wat verder typerend is voor de situatie in het aartsbisdom is de wijze waarop dit omvangrijke proces wordt vormgegeven zoals dit tot uitdrukking komt in:

- het publiceren en strikt handhaven van richtlijnen, bijvoorbeeld betreffende de liturgie, ten koste van de eigen identiteit en cultuur van de lokale geloofsgemeenschap, strafmaatregelen (zoals ontslag op staande voet, verbod op voorgaan, intrekken van aanstelling) bij overtreding van deze richtlijnen, en het gebruik van een juridiserende formulering als "kerkelijk misdrijf", "regels die geschonden worden", een "liturgische orde van de kerk die ernstig verstoord is";
- uitblijvende communicatie, waarbij het bisdom niet of nauwelijks reageert op verzoeken tot overleg over goed doordachte voorstellen voor oplossing van problemen.

Het gevolg is dat het functioneren van menig pastoraal team en parochiebestuur wordt beheerst door angst voor sancties bij de minste overtreding van de bisschoppelijke richtlijnen. Dit wordt versterkt door angst voor verklikkers. Naar vorm en inhoud is dit een vorm van omgaan met leden van de desbetreffende gemeenschappen die niet meer gebruikelijk is in onze hedendaagse samenleving met goedwillende, zelfbewuste,

³ Een regelmatig terugkerende formulering van het parochiebestuur na een dergelijke hoorzitting is : «*We hebben alle bezwaren en suggesties zorgvuldig beoordeeld, maar zien geen aanleiding om op ons voorgenomen besluit terug te komen.*»

⁴ Uit een brief van de kardinaal aan de parochiebesturen van 12 maart 2014:

"Na een aangekondigde kerksluiting worden uitsluitend de volgende liturgische vieringen "in zeer beperkte mate", "louter incidenteel", "onder strikte voorwaarden" nog toegestaan: avondwake, uitvaart, huwelijksviering, liturgische viering huwelijksjubileum, schoolviering, viering patroonsfeest, viering traditionele festiviteiten"

geëmancipeerde en zelfstandig denkende mensen, zeker niet in een gemeenschap welke in het vaandel heeft staan dat het grondvest is op liefde.

3 Gevolgen van het bisschoppelijk beleid

3.1 Bestuursstructuur leidend tot ineffectiviteit en overbelasting

Het model van centralistische fusies, waarbij een groot aantal gemeenschappen met onderling sterk verschillende identiteiten en culturen wordt samengebracht onder één bestuur, is op zichzelf al een constructie waar in het bedrijfsleven decennia geleden afscheid van is genomen omdat dit in de praktijk onwerkbaar bleek te zijn.

Een welhaast onoverkomelijk probleem voor kardinaal Eijk is dat zijn centralisatiemodel staat of valt met de beschikbaarheid van voldoende fusiepastoors die de conditio sine qua non zijn van de nieuwe structuur. In de afgelopen periode zijn al meer dan 30 van de oorspronkelijke 49 fusiepastoors niet meer in functie, wat door de daaruit voortvloeiende nieuwe samenvoegingen leidt tot onbestuurbare fusieconglomeraten.

In feite geldt hetzelfde voor parochiebesturen. Pastoors en parochiebesturen moeten alle beleidsmatige en operationele zaken regelen in "locaties", die ze niet of nauwelijks kennen. En dat alles binnen de strikte beleidslijnen vanuit het bisschopshuis. Parochiebesturen ervaren een toenemende kloof met hun gelovigen die het gevoel krijgen dat het bestuur op grote afstand staat en een willig instrument vormt in de handen van de kardinaal. Bij het onder dwang sluiten van kerken en het verbieden van plaatselijke vieringen worden parochiebesturen geconfronteerd met heftige emotionele reacties. Parochianen weigeren om naar een andere kerk te gaan of te stoppen met vieringen in de eigen geloofsgemeenschap.⁵

Deze effecten worden versterkt door tekortschietende argumenten van de parochiebesturen voor sluiting van een kerk. Die argumenten blijken regelmatig niet te voldoen aan de voorwaarden zoals die geformuleerd zijn in de brief van de Congregatie voor de Clerus (het beroepsorgaan in het Vaticaan in geval van kerksluiting) van 30 april 2013. Dergelijke besluiten tot kerksluiting zijn daarmee kerkjuridisch onrechtmatig. Het canoniek recht beschermt lokale geloofsgemeenschappen in veel gevallen tegen het onder dwang sluiten van hun kerk. Te verwachten valt dat er in de komende tijd tientallen beroepsprocedures tegen de sluitingsdecreten zullen komen.

⁵ *"Wij vormen een vitale en hechte geloofsgemeenschap waaraan veel parochianen al decennialang verbonden zijn;*

- *onze geloofsgemeenschap is financieel draagkrachtig in die zin dat wij als parochianen in staat en bereid zijn de financiële middelen op te brengen om onze exploitatie, inclusief het onderhoud van onze kerk, sluitend te maken. Bovendien blijkt uit een onlangs door ons gehouden enquête binnen onze geloofsgemeenschap dat het merendeel van onze parochianen bereid is de financiële bijdrage te verhogen zolang wij kunnen garanderen dat het binnen onze eigen locatie besteed wordt;*
- *onze kerk verkeert in goede staat van onderhoud, mede door de inspanningen van de parochianen zelf;*
- *wij zijn bereid en in staat om onze vieringen zowel financieel als pastoraal zelfstandig in te vullen.*

Wij hebben daarom besloten dat we gewoon doorgaan met onze vieringen in onze eigen, nog steeds gewijde kerk en dat we ons daarbij geen onbeargumenteerde beperkingen laten opleggen. Wij blijven vieren zoals we dat al decennia doen. In verbondenheid met de RK wereldkerk en traditie. En dat allemaal zolang onze kerk niet door een definitief bisschoppelijk decreet tot onttrekking aan de eredienst wordt getroffen." (citaat uit brief van de geloofsgemeenschap van Elburg aan haar pastoor).

Gedemotiveerd door dergelijk verzet haken parochiebestuursleden af en het wordt steeds moeilijker in de ontstane vacatures te voorzien. En wat doet de kardinaal als blijkt dat er nog meer van de overgebleven minder dan 20 fusiepastoors uit gaan vallen omdat ze de steeds verder oplopende spanning niet langer aankunnen en zich steeds meer realiseren dat ze bestuurlijk voor een onmogelijke taak zijn gesteld.^{6,7}

3.2 Toenemend verzet

Het blijkt dat dit beleid van grootschalige fusies en massale kerksluitingen heftig verzet oproept. Het effect van deze processen op de gewone gelovigen varieert van gelatenheid tot opstandigheid. De kardinaal heeft reeds enkele keren geschreven dat hij weliswaar veel begrip heeft voor de gevoelens die gepaard gaan met kerksluiting, maar dat het nu eenmaal niet anders kan: *“De komende tien jaar zullen honderden kerken hun deuren moeten sluiten.”* Het doet „mij heel, heel veel pijn” om van een kerkgebouw afscheid te moeten nemen. Maar hij moet verder. *„Het is geen hobby van me om kerken te sluiten, het is bittere noodzaak. Er zijn teveel kerken en een afnemend aantal gelovigen. Het kan gewoon niet anders.”*

Wat hij echter miskent is dat de heftige emoties niet zozeer opgeroepen worden als een kerksluiting onontkoombaar is. Iedereen begrijpt dat als een kerk steeds leger wordt en er onvoldoende geld is, die kerk uiteindelijk gesloten moet worden. Dat is verdrietig, maar het kan niet anders. Maar boosheid, verontwaardiging en ongeloof ontstaan wanneer mensen beginnen te beseffen dat, ondanks de bezwaren en ondanks de creatieve oplossingen die ze hebben ingebracht, hun kerk toch gesloten gaat worden en vieringen in hun eigen gemeenschap verboden worden.⁸ Kerksluiting met een daaraan gekoppeld verbod om in die geloofsgemeenschap nog langer vieringen te houden of sacramenten te vieren/toe te dienen werkt verwoestend op de kwetsbare geloofsgemeenschap die rondom die kerk bestaat, en snijdt praktisch alle mogelijkheden tot vitalisering van de kerk in die locatie af. De kunstmatig gevormde gemeenschap rond het eucharistisch centrum is geen levensvatbaar alternatief.

“Graag maak ik je deelgenoot van een verrassing die wij gisteravond beleefden. De [fusie]parochie Levend Water houdt op te bestaan, deelde vicaris Pauw mee. De parochie wil maar geen eenheid worden en is financieel ongezond. Waar andere parochies fuseren, wordt Levend Water nu opgedeeld. Op welke manier is nog niet helder. Deze opdeling heeft volgens Pauw geen consequenties voor de verkoop van de H. Andreaskerk. Aan parochianen uit Brummen is dat moeilijk uit te leggen. Levend Water wil dat de kerk verkocht wordt. Dan is er een koper gevonden en een maand later horen we dat Levend Water ophoudt te bestaan.”

⁷ In de stad Utrecht hebben de drie belangrijkste parochies geen pastoor meer. Onlangs kwam de volgende aankondiging: *“Het spijt me te moeten mededelen dat we gisteren zijn geïnformeerd door het Bestuur dat vanaf voorjaar 2015 in de Joseph, Nicolaas en Jacobus geen Eucharistie- en Wocovieringen meer mogen worden gehouden. In de herfst van 2015 volgen de Antonius en de Dominicus.”* Dit besluit is overigens onlangs uitgesteld.

⁸ Zie bijvoorbeeld de volgende emotionele ontlading:

« Begrijpen wij het goed, dat u ons onder dwang onze kerk afpakt, onze vieringen verbiedt, onze hechte geloofsgemeenschap opheft, dat u het geld dat wij met dubbeltjes en kwartjes hebben gespaard (onze bankrekening) ons ontnemt, en dat, als u onze kerk verkoopt, de opbrengst gebruikt gaat worden voor het oplossen van financiële problemen elders in de parochie? En dat u ons vervolgens vraagt loyaal mee te blijven werken en gewoon door te gaan met onze kerkbalansbijdrage?» (citaat uit brief van de geloofsgemeenschap van Elburg aan haar pastoor).

Het door kardinaal Eijk gevoerde beleid staat overigens haaks op dat van zijn voorganger kardinaal Simonis. Citaat van een emeritus pastoor die vooralsnog anoniem wil blijven: *"Als de bisschop over de woede van de mensen hoort bij kerksluitingen, dan gaat die woede niet over de kerksluiting. Maar omdat ze zich van bisdomzijde bedonderd voelen. Ze hebben ingestemd met fusering van parochies, omdat er van bisdomzijde verzekerd werd, dat het niet ging om opheffen van plaatselijke geloofsgemeenschappen, maar juist om ze toekomst te geven. Vrijwel onmiddellijk nadat de fusies voltooid waren, kwam de bisschop met het plan tot opheffing van de plaatselijke geloofsgemeenschappen."*

Uit een groeiend aantal praktijkgevallen blijkt dat als een kerk onder dwang gesloten wordt met name in dorpen vaak minder dan 10% van de parochianen bereid is voor de vieringen naar het eucharistisch centrum te gaan en zich bij die gemeenschap aan te sluiten. De rest gaat ergens anders kerken, bijvoorbeeld in de PKN-kerk in hun eigen plaats, of keert zich helemaal af van de kerk.^{9,10}

3.3 Pastoraal leiderschap in de verdrukking

Door het opgelegde beleid hebben veel geloofsgemeenschappen vanaf het begin van de aankondiging van de fusie met de hakken in het zand gereageerd. Mensen zijn daardoor erg op zichzelf teruggeworpen en voelen bij voorbaat argwaan als het gaat over samenwerking. Daardoor zijn er in de loop der jaren weinig initiatieven en alternatieven ontwikkeld. Dat het zo gaat, ligt voor een deel aan de afstandelijke manier waarop het bisdom met de plaatselijke geloofsgemeenschappen omgaat. Er is geen of nauwelijks aansturing geweest om de mensen te helpen zelf te zoeken naar mogelijkheden van overleven en vooral van samenwerking op positieve punten. Besturen van gefuseerde parochies staan onder grote druk en hebben weinig ruimte om initiatieven van onderop te bevorderen. Er wordt geen of nauwelijks leiderschap uitgeoefend om mensen te stimuleren actief te werken aan de toekomst van hun gemeenschap. En wanneer kleine initiatieven tot onderlinge ondersteuning en samenwerking gegroeid zijn, worden die niet of nauwelijks meegerekend in het gehele proces. Door gebrek aan pastoraal leiderschap, aangestuurd door het bisdom, is er inhoudelijk al veel kostbaars verloren gegaan. En wanneer geklaagd wordt over gebrek aan vitaliteit, is het maar wat makkelijk om te zeggen, dat mensen toch niet willen of alleen maar met zichzelf bezig zijn. Vitaliteit wordt door het bisdom neergelegd bij traditionele jongeren. *"Die zijn tenminste religieus bezig. Zij zijn de toekomst van de kerk"*, aldus een geliefde uitspraak van de kardinaal.

3.4 Financiële gevolgen

Het gedwongen en onnodig sluiten van een kerk en een verbod op het houden van vieringen betekent in feite het opheffen van de lokale geloofsgemeenschap en leidt tot heftige reacties van ontzetting, ongeloof, polarisatie en verzet, met als financiële gevolg:

- afhaken van een groot deel van de praktiserende gelovigen en het daardoor verdampen van kerkbijdragen (schatting bisdom: er blijft slechts 20/25% over; onze schatting: soms minder dan 10%);

⁹ *"Als je kerken, die door onze ouders en voorouders met bloed, zweet en tranen zijn opgebouwd, gaat sluiten omwille van een eucharistisch centrum, dan haal je het hart uit een dorp c.q. een geloofsgemeenschap weg"*.

¹⁰ Een uitspraak van de kardinaal lijkt erop te duiden dat hij dit proces niet zal betreuren: *"Rond 2020 hebben we een weliswaar kleinere kerk, maar wel met echte katholieken. Daarna kunnen we weer gaan opbouwen."*

- terugval in inkomsten gaat sneller dan kostenreductie. Dit leidt tot een vicieuze cirkel van steeds ingrijpender bezuinigingen (sluiting kerken, inkrimping pastorale teams, ontslag pastoraal werkenden);
- lokale gemeenschappen gaan kiezen voor eigen weg en hun bijdrage aan het grotere geheel vallen weg;
- dreigend faillissement van parochies en bisdommen.

De financiële problematiek zal nog worden versterkt doordat juist de dure kerken, bij bisschoppelijk decreet aangewezen als eucharistisch centrum, openblijven (exploitatie en onderhoudskosten soms equivalent met het openhouden van 3 dorpskerken), en dat veel kerken die worden gesloten onverkoopbaar zullen blijken te zijn c.q. weinig of niets zullen opbrengen. De lasten van de onverkoopbare kerkgebouwen blijven drukken op de fusieparochie en zullen als een financiële molensteen om de nek van de toch al noodlijdende megaparochies blijven hangen. Voeg daarbij de extra complicatie dat vrijstellingen OZB en andere belastingen vervallen als een kerkgebouw niet voor meer dan 75% wordt gebruikt voor de eredienst.^{11,12}

3.5 Gevolgen van het bisschoppelijk beleid in cijfers

Kardinaal Eijk wijt in zijn brief van 23 november jl. de negatieve ontwikkelingen in zijn bisdom vooral aan "*algemeen maatschappelijke ontwikkelingen*", die evenzogoed voor andere traditionele kerkgenootschappen gelden. Hij wil daarom geen schuldigen aanwijzen.

Het aantal kerkgangers vóór 1960 berustte in niet-onbelangrijke mate op de zondagsplicht. Toen men die niet meer als dwingend ging ervaren begon men in vrijheid en bewust keuzes te maken. Die keuzes vielen voor velen negatief uit, zeker ook door binnenkerkelijke oorzaken zoals aanvechtbare leer, regelgeving en priesterlijk gedrag. Van groot belang is zonder twijfel het terugdraaien geweest van de met enthousiasme ontvangen vernieuwingen van Vaticanum II. De volgende cijfers van het KASKI zijn in deze wellicht relevant.

Het aantal bewuste (=zichzelf als rooms-katholiek beschouwende) katholieken in de Nederlandse bevolking daalde van 35% (1966) naar 14% (2012); het aantal bewuste protestanten toonde een vergelijkbare, zij het een iets minder steile daling van 29% naar 15% (KASKI, 2012). De daling van het aantal geregistreerde katholieken bedraagt ruim 1% per jaar. Ook dat is ongeveer gelijk aan de daling van het aantal geregistreerde

¹¹ "De onzekerheid m.b.t. de mogelijke kerksluiting, heeft veel mensen doen besluiten om geen of gedeeltelijke bijdrage te doen. De terugloop van inkomsten uit de kerkbalans is dus een direct gevolg van uw beleid om de vieringen in onze gemeenschap te ontmoedigen en de gedane aankondiging dat onze kerk gesloten gaat worden. Onze parochianen zijn bereid bij te dragen aan het voortbestaan van onze eigen geloofsgemeenschap, maar niet aan andere kerken en gemeenschappen waar ze geen verbinding mee voelen en waar ze ook niet naar toe zullen gaan als onze kerk gedwongen gesloten wordt." (uit brief van geloofsgemeenschap aan haar pastoor)

¹² "Het tweede spoor ging uit van het gedrag van de parochianen na sluiting. In de best case keerde 30% van de stedelijke parochianen de kerk de rug toe, en 50% van de mensen in het buitengebied. In de worst case van dit spoor is uitgegaan **van 60% stedelijke kerkverlaters en 70% (sic) in het buitengebied.**" (citaat uit recent beleidsplan Lebuinusparochie Deventer).

protestanten. Maar wanneer we kijken naar het verloop van het aantal actief betrokken gelovigen (= minimaal één keer per maand naar een kerkelijke viering of dienst) in % van het aantal bewuste katholieken, resp. protestanten, dan is er een spectaculair verschil. Tussen 1980 en 2012 stijgt dit bij protestanten van resp. 68% naar 70%. Bij katholieken voltrekt zich in die periode bijna een halvering, nl. van 55% naar 30%! Dit kan dus niet een gevolg zijn van de "algemeen maatschappelijke ontwikkeling" van ontkerkelijking, maar is specifiek voor de rooms-katholieke kerk in Nederland. Afgezien van de algemene tendens tot ontkerkelijking van ruim 1% per jaar kan de teruggang in verband worden gebracht met binnenkerkelijke factoren zoals:

- incidenten in de wereldkerk (o.a. misbruik- en corruptieschandalen);
- het standpunt van de Kerk ten aanzien van liefde, seksualiteit, huwelijk, gezinsvorming, anticonceptie; onderwerpen waarvan meer dan 90% van de gelovigen de huidige regelgeving – ook in de praktijk – verwerpt;
- dogmatisch/autoritaire/conservatieve leiding die vernieuwing van bijvoorbeeld Vaticanum II teruggedraait;

In de KASKI-cijfers tot 2012 komen nog niet de effecten van parochiefusies, gedwongen kerksluitingen en centralisatie rond het eucharistisch centrum tot uiting.

Aartsbisdom Utrecht (jaarcijfers KASKI; prognose onzerzijds):

		2010	2011	2012	Prognose 2025
aantal rooms-katholieken (geregistreerd)		754.000	748.000	744.000	700.000
aantal kerkgangers		48.000	45.100	41.600	< 10.000
aantal priesters in parochies		68	63	66	40
aantal diakens in parochies			21	22	20
aantal vrijwilligers		56.700	56.700	55.600	3.400
aantal koorleden (koren)		21.080	20.540	19.300 (645)	1.000 (30)

Het centralisatie- en kerksluitingsbeleid van kardinaal Eijk stuit op sterk verzet en heeft, zoals eerder aangegeven, tot gevolg dat bij gedwongen kerksluitingen soms minder dan 10% van de parochianen (en inkomsten) overblijft. Uit extrapolatie van ons bekende gegevens, o.a. via contacten met meer dan 45 lokale geloofsgemeenschappen in het aartsbisdom en uitgaande van het overblijvend aantal parochies en kerkgebouwen verwachten wij dat zijn beleid binnen 10 jaar bovendien leidt tot het wegvallen van zo'n 50.000 vrijwilligers, waarvan een kleine 20.000 koorleden, en van meer dan 600 koren. Het betekent ook dat een pastoraal team van 3 pastores (pastoor, twee onbezoldigde diakens) een te bedienen doelgroep heeft van bijna 40.000 geregistreerde katholieken. Tegen die tijd zal het aantal kerkgangers (in 2012 nog 42.000 van de 744.000 geregistreerde katholieken in het aartsbisdom) overigens naar verwachting minder dan 10.000 bedragen. Een groot aantal gelovigen zal zich inmiddels van de kerk hebben afgekeerd. Wat overblijft is wat al genoemd wordt een "heilige restkerk".

Een ander onthutsend feit is dat bijna alle kerken in dorpen gesloten zullen worden. De bij bisschoppelijk decreet aangewezen eucharistische centra (dus de enig overblijvende kerken in de toekomstvisie) bevinden zich meestal in de steden en zijn vaak de grootste en duurste kerken in de parochies. Het bisschoppelijk beleid zal zodoende een "religieuze ontvolking" van het platteland tot gevolg hebben.

Diametraal hierop staat het beleid in andere Nederlandse bisdommen. Citaat uit een krantenartikel: *"Het bisdom Limburg zal geen kerken sluiten in dorpen. Sluiting van kerken in dorpen zou volgens de bisschop (Mgr. Wiertz) desastreuze gevolgen hebben. Wel zullen in steden soms kerken gesloten worden als gevolg van afnemend kerkbezoek."*

4. Naar een model van missionaire gemeenschappen

4.1 Inleiding

De schrijvers van deze notitie pleiten voor een bottom-up beleid, waarbij het behoud en de verdere ontwikkeling van vitale plaatselijke geloofsgemeenschappen centraal staat. Wij zullen dit verder aanduiden als "het missionaire model". Centraal in dit model staat de visie dat de plaatselijke geloofsgemeenschappen (geworteld in een stadswijk of dorp) de basis vormen van de kerk-als-geloofsgemeenschap, die in de viering van de gedachtenis van Jezus Christus haar kern en inspiratie vindt op de zoektocht naar God. We gaan uit van het vertrouwen in de geloofskracht van de leden van de plaatselijke kerk. En waar deze geloofskracht tanende is en kwetsbaar wordt, is het zaak om hen te begeleiden en/of in samenwerking met andere geloofsgemeenschappen ondersteuning te vinden of te bieden. We zijn ervan overtuigd dat hoe kwetsbaar de plaatselijke gemeenschap ook is, daar en nergens anders sprake kan zijn van waarachtige geloofsbeleving en geloofspraktijk. Pastoraal beleid dient daar zijn uitgangspunt en mogelijkheden tot ontwikkeling te vinden.

4.2. Kenmerken missionaire geloofsgemeenschap

Een missionaire geloofsgemeenschap kent een grote openheid naar buiten toe. *De Dogmatische constitutie Lumen gentium over de Kerk* van het Tweede Vaticaans Concilie gaf al aan dat de missie of zending naar buiten tot het wezen van de Kerk behoort. Dit houdt in:

- een open gastvrije cultuur in de liturgie, in de ontwikkeling van nieuwe vormen van vieren, gebed en delen;
- een uitnodigend aanbod van vormen van catechese die ook aantrekkelijk zijn voor buitenstaanders;
- een diaconie niet alleen gericht op de eigen kring van parochianen maar op allen in de wijk en wereldwijd;
- een concrete aandacht voor en samenwerking met andere geloofsgemeenschappen, religies en maatschappelijke organisaties (oecumene in de meest brede zin).

Dit vraagt van de geloofsgemeenschap:

- een consequent open gemeenschappelijk overleg, waarin ieder mee kan denken en spreken;
- de opbouw en versterking van pastoraal leiderschap, gedragen door de leden van de gemeenschap;
- waar mogelijk en nodig begeleiding en vorming van lekenkader, zowel op het terrein van de liturgie als in de praktische leiding van de gemeenschap. Dit veronderstelt een open houding, een realistische inschatting en erkenning van eigen mogelijkheden en grenzen, en de bereidheid een beroep te doen op deskundige vorming en begeleiding van buiten.

- bereidheid van de leden praktisch en financieel bij te dragen aan de voortgang van de gemeenschap en aan het samenwerkingsverband met zuster gemeenschappen.

Een missionaire gemeenschap staat niet op zichzelf. Zij zoekt niet alleen samenwerking met zuster gemeenschappen, maar is zich er ten volle van bewust dat zij lid is en een onderdeel vormt van de universele rooms-katholieke kerk. Voor de viering van de sacramenten, in het bijzonder van de eucharistie, doet zij een beroep op een priester die beschikbaar is om de verschillende geloofsgemeenschappen te bezoeken en zijn diensten aan te bieden.

Het behoud van een eigen kerkruimte is allereerst de zorg van de gemeenschap, waarbij de bereidheid bestaat deze zorg te delen met nabije geloofsgemeenschappen. Wanneer een kerkgebouw niet meer voldoet aan de behoeften van de plaatselijke gemeenschap, zal vanuit de gemeenschap zelf gezocht worden naar alternatieve mogelijkheden. Overigens blijkt dat als gelovigen geconfronteerd worden met een dreigende sluiting van hun kerk er niet alleen onverwachte creatieve, maar ook financiële bronnen worden aangeboord.

Om de volgende redenen zullen er in het missionaire model minder kerken gesloten behoeven te worden:

- er bestaat niet langer de noodzaak om lokale geloofsgemeenschappen op te heffen;
- er ontstaat een sterke stimulans voor gelovigen om meer dan in het verleden financieel bij te dragen;
- er zullen veel meer gelovigen aan de kerk verbonden blijven;
- als geloofsgemeenschappen de ruimte krijgen om zelf oplossingen te zoeken voor een te duur kerkgebouw, zullen er veel alternatieven voor sluiting worden aangedragen.

Kort samengevat:

Het mobiliseren van plaatselijke vindingrijkheid, deskundigheid en energie werkt bezielend en verschaft mogelijkheden voor de opbouw en vitalisering van de plaatselijke geloofsgemeenschappen. Samenwerking met zuster gemeenschappen kan hierbij een weldadige ondersteuning vormen.

Het moge duidelijk zijn dat wij geen heil zien in een top-down beleid waarin centralistische fusies de geloofskracht van de plaatselijke kerk eerder verarmen dan vergroten. Daarbij voelen wij ons gesteund door ervaringen wereldwijd in de universele rooms-katholieke kerk.

4.3 Steun voor het model van missionaire gemeenschappen

Volgens kardinaal Eijk is de enige oplossing voor het probleem van toenemend priestertekort, leeglopende kerken en financiële problematiek zijn beleid van megafusies, kerksluitingen en concentratie rond het eucharistisch centrum. Echter, zijn desastreuze beleid ondervindt steeds groter verzet. Hoewel kardinaal Eijk in zijn november brief verschillende citaten van paus Franciscus gebruikt ter ondersteuning van zijn beleid, is het duidelijk dat de paus op een geheel andere lijn zit. Een groter verschil is haast niet denkbaar. De paus benadrukt juist voortdurend het belang van lokale gemeenschappen en van de priesters die naar de mensen moeten komen en niet omgekeerd.

Een groot deel van de wereldkerk zit op de lijn van het stimuleren in plaats van het opheffen van lokale geloofsgemeenschappen. Citaat uit het verslag van een bijeenkomst met ca. 25 religieuzen van missionaire congregaties op 18 juni 2014 te Utrecht:

"De religieuzen met een grote verscheidenheid aan missionaire ervaring in diverse landen van Afrika, Azie en Latijns Amerika, herkennen heel sterk de vitale betekenis van de plaatselijke gemeenschappen. De beweging komt van onderop, de plaatselijke gemeenschappen zijn uitgangspunt en doel van het pastoraal beleid. De verantwoordelijkheid van de plaatselijke leiders, met name de goed opgeleide catechisten, is uitgangspunt voor een gezonde kerkontwikkeling. De priesters, weinig in aantal, zijn allereerst in dienst van de lokale geloofsgemeenschappen. De religieuzen zijn verbaasd over de huidige ontwikkelingen in de Nederlandse R.K. Kerk, waarin de bisschoppen alle nadruk leggen op de centrale positie van de priester als uitgangspunt voor het bisdommelijk beleid (centralistische fusies gericht op het eucharistisch centrum, bijna uitsluitende aandacht voor de eucharistie, en weinig oog voor de geloofsbetekenis van de plaatselijke gemeenschappen). De missionarissen vertellen van hun ervaringen, waarbij zij in loyale samenwerking met hun bisschoppen hebben leren vertrouwen in de geloofskracht van de geloofsgemeenschappen in de diverse dorpen. Vooral de betekenis van de catechisten, geroepen en aangesteld binnen de lokale gemeenschappen, wordt benadrukt."

Maar ook in de Nederlandse kerkprovincie is er sprake van een groeiende steun. Verschillende collega-bisschoppen nemen steeds duidelijker afstand van het beleid van kardinaal Eijk, waardoor deze meer en meer geïsoleerd komt te staan.

4.4 Te nemen maatregelen

Wij pleiten voor de volgende maatregelen, en richten ons daarbij op het bisdombestuur en de pastoors en parochiebesturen:

- verleg de focus van het centralistisch fusieproces naar het (re)vitaliseren van lokale geloofsgemeenschappen conform het bottom-up model "Op weg naar missionaire geloofsgemeenschappen" (uitgegeven door het aartsbisdom, 2004);
- neem het overleg met de plaatselijke geloofsgemeenschappen serieus, waarbij de uitkomst vooralsnog open blijft;
- stop met het onttrekken aan de eredienst van nog niet verkochte / nog niet gesloten kerkgebouwen en stop met het verbieden van vieringen in de eigen plaatselijke gemeenschap; geef ruimte aan het zoeken naar lokale alternatieven, wanneer sluiting van het kerkgebouw onvermijdelijk is;
- stop met het afbouwen van lokale activiteiten (nog bestaande werkgroepen, koren, voorgangers, diaconale projecten) en zoek naar mogelijkheden van vruchtbare samenwerking;
- geef ruimte aan de eigen creativiteit van plaatselijke gemeenschappen om financiering mogelijk te maken.

5. Bijlagen

In bijlage 1 worden ter vergelijking de effecten samengevat van het "centralisatiemodel" en het decentrale "model van missionaire gemeenschappen".

In bijlage 2 hebben we een groot aantal citaten opgenomen die onze visie ondersteunen.

Zeer recent is er commentaar verschenen op de november brief van kardinaal Eijk van Jozef Wissink, priester van het aartsbisdom Utrecht en emeritus-hoogleraar praktische theologie van de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg met de niet mis te verstane titel: *De verwoesting van een bisdom: het masterplan van kardinaal Eijk*. Voor dit document verwijzen wij naar bijlage 3. Hier volstaan we met een enkel citaat:

"Het gewijde ambt staat ten dienste van het gemeenschappelijk priesterschap van alle gelovigen. Maar wanneer heel het functioneren van de kerk ten dienste komt te staan van de gewijde ambtsdragers, heet dat klerikalisme. In dit geval lijkt het erop, dat het aartsbisdom Utrecht opgeofferd wordt aan zijn priesters."

Bijlage 1 Vergelijking "Model grootschalige concentratie" en "Model missionaire gemeenschappen" op situatie per 2025

	Model grootschalige concentratie	Model missionaire gemeenschappen
Uitwerking op aantallen RK-gelovigen	Afhaken groot aantal RK-gelovigen (resteert nog 20 tot 40% van huidig aantal)	Bevordert motivatie en trouw aan groep en zelfbesef. Hooguit trendmatige daling van 1% per jaar door vergrijzing, maar wellicht zelfs stijging door missionaire werking
Uitwerking op aantallen RK-parochies/geloofsgemeenschappen	Nog slechts max. 15/20 parochies; verdampen van meer dan 300 lokale geloofsgemeenschappen	Waarschijnlijk lichte afname door demogr./soc.psych./finan.factoren; echter ontstaan van nieuwe kleine gemeenschappen
Uitwerking op aantal openblijvende kerken	Nog slechts 15-30 kerken open; meer dan 300 kerken gesloten	Beperkte daling mits oplossingen getolereerd worden van lokale financiering en multifunctioneel gebruik; grote kerken worden vervangen door eigentijdse kleinere locaties
Uitwerking op bestuurbaarheid	Onbestuurbare fusieconglomeraten van gem. 20 oorspronkelijk parochies; autoritair bestuur volgens drang en dwangprincipe; grote afstand tussen bestuur en de basis	Bestuur en initiatieven van onderop; mobiliseren creativiteit, probleemoplossend vermogen vanuit de basis; grote betrokkenheid van basis
Uitwerking op inzet van pastoors, priesters en diakens en effect op pastorale zorg op basisniveau	Nog slechts team van gemiddeld 3 pastores (pastoor, priester, onbezoldigd diaken) over gem. 45.000 katholieken per parochie. Overbelaste pastoors die niet of nauwelijks meer aan herderlijke rol toekomen (gaan aan stress ten onder)	Aandeel vrijwilligers wordt gestimuleerd en zal sterk groeien. Rondreizende priesters/pastors afhankelijk van beschikbaarheid (vgl. rol in grote delen van Afrika, Z-Amerika en Azië).
Uitwerking op inzet pastoraal werk(st)ers, lekenvoorgangers	Geen enkele pastoraal werk(st)er meer in dienst. Minimale mogelijkheden voor lekenvoorgangers	Gekwalificeerde vrijwilligers nemen pastorale taken zo goed mogelijk over. Mits goed begeleid blijven de gelovigen de werkelijke voorgangers, geïnspireerd en begeleid door inbreng priester
Uitwerking op beschikbaarheid en inzet vrijwilligers	Nog slechts max. 170 vrijwilligers per parochie. Totaal bisdom: 3.400. Ruim 50.000 vrijwilligers ontslagen	Sterke identificatie met lokale gemeenschap, activatie van 'roeping'. Slechts trendmatige daling van huidige aantal van ruim 55.000 vrijwilligers
Uitwerking op koren	Nog hooguit 30 koren voor 15/20 parochies; wegvallen van meer dan	Hooguit trendmatige daling van huidige aantal van ca. 20.000 koorleden en 645 koren

	600 koren en 19.000 koorleden.	
Uitwerking op jongeren	Slechts onbetekenend groepje orthodoxe jongeren (m.n. charismatische religiositeit") Overgrote deel jongeren heeft geen animo voor autoritair/dogmatische kerk en zinkend schip:	Mits goed begeleid en geënthousiasmeerd via kleinschaligheid en lage drempel lokale geloofsgemeenschap meer effect te verwachten
Uitwerking op vergrijzing	Groot deel van oudere gelovigen zal afhaken als gevolg van opheffing lokale gemeenschap	Door kwalitatief (hoog)waardige pastorale zorg en gemeenschapservaring: natuurlijk verloop; lich., geest. en financ. trouw vormt kostbare kern
Uitwerking op diaconie, leren, vieren	lokale gemeenschap als drager van lokale diaconie implodeert. Zeer grote afstand tussen centrale parochiekerk op grote afstand en basis; wordt elite-kerk of heilige restkerk	Vieren en leren in velerlei vormen. Onderricht in scholen. Lokaal idealisme en zelfbewustzijn nemen toe. Diaconie in eigen straat is afhankelijk van kleinschaligheid en elkaar stimuleren; leerhuis
Uitwerking financieel-economisch	Kerkbalans- en collectebijdragen dalen naar hooguit ¼ van huidige niveau Groot aantal onverkoopbare, ongebruikte kerken als molenstenen.	Mogelijkheid om lokale geloofsgemeenschap in stand te kunnen houden met behoud van eigen identiteit mobiliseert betrokkenheid en kan financiële bijdragen sterk verhogen. Bereidheid te geven voor behoud geest. waarden en noden

Bijlage 2 Steun voor het decentrale model van lokale geloofsgemeenschappen

Volgens kardinaal Eijk is de enige oplossing voor het probleem van priestertekort, leeglopende kerken en financiële problematiek zijn beleid van megafusies, kerksluitingen en concentratie rond het eucharistisch centrum en de priester.

Echter, dit desastreuze beleid ondervindt steeds groter verzet en een groot deel van de wereldkerk zit op de lijn van het stimuleren in plaats van het opheffen van lokale geloofsgemeenschappen. Aan de hand van citaten zullen we dat hierna toelichten.

1. Paus Franciscus

Hoewel kardinaal Eijk in zijn november brief verschillende citaten van paus Franciscus gebruikt ter ondersteuning van zijn beleid, is het duidelijk dat de paus op een geheel andere lijn zit. Een groter verschil is haast niet denkbaar. Paus Franciscus, benadrukt juist voortdurend het belang van lokale gemeenschappen en van de priesters die naar de mensen moeten komen en niet omgekeerd. Enkele citaten.

"...is volgens godsdienstsociologen de invloed van een parochiekerk merkbaar in een straal van zeshonderd meter. In Buenos Aires is de afstand tussen de ene en de andere parochiekerk ongeveer tweeduizend meter. Daarom heb ik priesters voorgesteld een garage te huren, een bereidwillige leek te zoeken en hem de taak te geven om daar een beetje bij de mensen te zijn, catechese te geven en zelfs de communie te brengen aan de zieken of aan anderen die deze willen ontvangen." (Citaat uit het pas verschenen boek 'Paus Franciscus. Leven en denken van Jorge Bergoglio')

"Er ontstaat een probleem als een parochie geen eigen leven heeft en opgeslokt en vernietigd wordt door een overkoepelende structuur. Een parochiegemeenschap leeft van het gevoel van saamhorigheid. De plaatselijke geloofsgemeenschap helpt ons om te zorgen voor onze broers en zussen. Zij zetten onze religieuze overtuiging om in daden." (fragment uit: "Over hemel en aarde" 2010/2013)

"Wanneer een priester de taak heeft een bisdom of een parochie te leiden, moet hij luisteren naar zijn gemeenschap zodat de juiste beslissingen rijpen, want hij leidt de gemeenschap op de weg die zij gaat. Maar als hij zijn wil oplegt, als hij in een of andere vorm zegt: "Hier beslis ik.", dan vervalt hij in klerikalisme. Helaas gedragen sommige priesters zich niet volgens de leidraad die harmonie zoekt in de naam van God. Er zijn priesters die klerikale neigingen vertonen in hun publieke uitlatingen. De kerk staat op de bres voor de autonomie van het maatschappelijk leven. Een gezonde autonomie houdt een gezond laïcisme in, dat respect heeft voor de onderscheiden competenties." (Jorge Bergoglio)

"Ik geloof dat een Kerk die zich beperkt tot haar beheersmatige administratieve taak en tot het hoeden van een kleine kudde, een Kerk is die op den duur ziek wordt. Een herder die zich opsluit is geen echte schaapsherder, maar een schaapscheerder die met de vachten bezig is in plaats van op zoek te gaan naar de verloren schapen." (Paus Franciscus)

2. Collega-bisschoppen

Ook collega-bisschoppen in Nederland nemen steeds duidelijker afstand van het beleid van kardinaal Eijk.

Kardinaal Simonis

Uit de brief van kardinaal Eijk, 25 oktober 2013: *"Mijn voorganger kardinaal Simonis nam eind 2007 het besluit om de 326 parochies die het aartsbisdom Utrecht toen telde, samen te voegen tot 49. Dat besluit heb ik overgenomen en uitgevoerd."*

Deze zinsnede heeft grote verontwaardiging opgeroepen in kringen rond kardinaal Simonis. Wat kardinaal Eijk er namelijk niet bij vertelt is dat het beleid van Simonis juist gericht was op het behoud van de eigen identiteit en het stimuleren van plaatselijke geloofsgemeenschappen.

Citaat uit "Op weg naar missionaire geloofsgemeenschappen" het beleidsstuk van kardinaal Simonis uit 2003: *"Elke huidige parochie kan groeien tot een plaatselijke geloofsgemeenschap, waarvan de eigen identiteit, de eigen sterke kanten meer ontwikkeld kunnen worden. Elk centrum zal een bepaalde stijl van liturgie kunnen ontwikkelen."* In de oorspronkelijke fusiecontracten stond ook opgenomen: *"dat de identiteit en de eigenheid van de geloofsgemeenschap behouden zal blijven"*.

Bisdom Groningen

In het noordelijke rooms-katholieke bisdom hoeft voor 2025 niet twee derde van de parochiekerken te sluiten, verwacht bisschop Gerard de Korte. Dit als reactie op wat kardinaal Eijk in zijn toespraak bij het ad liminabezoek van de bisschoppen de paus heeft gesuggereerd. In het aartsbisdom moeten parochianen na het sluiten van gebouwen naar een parochie verderop. Maar in het Noorden zal De Korte er alles aan doen om vieringen lokaal in stand te houden, ook als de kerken dicht moeten. "Als je een kerk sluit en je zegt dat de parochianen voor de mis naar een volgend dorp moeten, dan komt 70% niet meer. Dan ben je als het ware je kerk aan het vernietigen." (citaat uit artikel in Noord Nederlands Dagblad van 7 december 2013)

Bisdom Roermond

Mgr. Wiertz van Roermond heeft duidelijk niet gekozen voor het fuseren (dus opheffen) van parochies, maar om parochies te laten voortbestaan en samen te brengen in federaties of pastorale eenheden.

"Het bisdom Limburg zal geen kerken sluiten in dorpen. Dat schrijft bisschop Frans Wiertz vrijdag in een brief aan de parochies. Sluiting van kerken in dorpen zou volgens de bisschop desastreuze gevolgen hebben. Wel zullen in steden soms kerken gesloten worden als gevolg van afnemend kerkbezoek."

Limburg telt momenteel 314 parochiekerken. In steden is sluiting door krimp en afnemend kerkbezoek soms onvermijdelijk. Maar in dorpen moet dat niet gebeuren. „Niet voor niets spreken we van 'kerkdorpen'. De kerktoren vormt een oriëntatiepunt", vindt Wiertz. Ook als het uit financieel-economisch oogpunt beter zou zijn een kerk in een dorp te sluiten, is dat pastoraal niet te verantwoorden, schrijft hij. In steden is op korte afstand een alternatief beschikbaar, in dorpen niet, overweegt de bisschop." (citaat uit artikel in De Limburger van 17 januari 2014)

Bisdom Haarlem/Amsterdam

"Al eerder heeft hulpbisschop Jan Hendriks van bisdom Haarlem afstand genomen van beleid in Utrecht en Den Bosch. Hij noemt dit beleid te rigoureuus. "In andere bisdommen is radicaal ingegrepen, zoals Utrecht en Den Bosch. Daar zijn fusies opgelegd, in veel grotere eenheden. Dit beeld leeft misschien ook voor Noord-Holland. Onterecht. Wij willen het anders doen, met veel overleg. Dreigen met sancties? Natuurlijk moeten fusies

passen in het totale plaatje, maar we gaan uit van goed overleg." En: „Het wordt heel lastig”, zegt hulpbisschop Jan Hendriks over het sluiten van kerkgebouwen. „Het luistert nauw. Rome wil in principe kerken open houden.”
(citaat uit artikel Nh. Dbl. 29 jan. 2013)

In het bisdom Haarlem/Amsterdam wordt bovendien ruimte gegeven voor samenwerkingsvormen met behoud van zelfstandige parochiestatus en lokaal bestuur.

Bisdom Rotterdam

Dit bisdom kent enkele goed functionerende vormen van federatieve verbanden, o.a. Parochiefederatie St-Franciscus, Westland en Parochiefederatie H. Maria Magdalena in regio Rotterdam. Over die laatste:

De R.K. Federatie H. Maria Magdalena is na een ruime voorbereidingsperiode tot stand gekomen. Rotterdam Zuid, Ridderkerk en Barendrecht vallen binnen het nieuwe federatieve gebied.

Vijf parochies, met een eigen identiteit, worden bediend door één pastoraal team. Het federatiebestuur neemt een aantal kerntaken van de lokale parochiebesturen over. De noodzaak tot samenwerking wordt ingegeven door een tekort aan priesters en het teruglopend aantal vrijwilligers. Door de krachten op bepaalde terreinen te bundelen blijft het mogelijk om vijf parochies te bedienen en zelfstandig te laten blijven.

Bisdom Breda

In het bisdom Breda wordt ruimte gegeven aan lokale geloofsgemeenschappen waarvan de kerk gelsoten moet worden om ter plaatse hun vieringen te blijven houden.

"Maar Biervlietse kerkgangers lieten eerder al wetten liever in hun eigen dorp te blijven en het kerkbestuur wil aan die wens tegemoet blijven komen. Er is overeenstemming bereikt met de PKN-kerk om hun historische kerkje in de Kerkstraat gezamenlijk te gaan gebruiken."

(Citaat uit BN deStem van 27 december 2014)

Bisschoppen Bernard Möller, Huub Ernst en Klaus Hemmerle beklemtonen in een officiële nota medio jaren 80 het belang van lokale geloofsgemeenschappen. *"Het is beter dat een gemeenschap op zondag bij elkaar komt om te vieren -ook al is er dan geen sprake van eucharistie- dan geen viering houden of naar elders trekken waar wel eucharistie gevierd werd."*

4. Internationaal

Geen massale kerksluitingen in Vlaanderen

"Er is in Vlaanderen geen uitverkoop van kerken te verwachten. Veel fusies van parochies of herbestemmingen van kerkgebouwen komen er niet aan, al wordt er wel duchtig getimmerd aan andere, grotere structuren voor de plaatselijke pastoraal donderdag. "De bisdommen werken aan schaalvergroting maar kiezen vooral voor tussenstructuren die overal andere namen krijgen: federaties, dekenaten of pastorale eenheden. Echte fusies tussen parochies liggen moeilijker, ook louter praktisch. Er zullen dus niet zo heel snel veel parochies worden afgeschaft hoewel de discussie over de toekomst van de parochiekerken het voorbije jaar in een stroomversnelling terecht kwam."(citaat uit Kerk & Leven en Kerknet, mei 2014)

Beleid in het bisdom Poitiers

- Niet opheffen of grootschalig fuseren, maar juist ondersteunen en versterken van plaatselijke gemeenschappen;
- Niet centrale positie van priester als uitgangspunt, maar de geloofskracht van lokale gemeenschap. Priester is dienaar;
- Reeds 2 pastorale synodes waarin gelovigen in overleg met de bisschop zich beraden over de weg die zij samen kunnen gaan;
- Beleid is tien jaar geleden gestart en blijkt positief te werken op ontwikkeling van plaatselijke geloofsgemeenschappen.

3. Enkele citaten van onderzoekers

“Een kerk sluiten werkt verwoestend op de kwetsbare geloofsgemeenschap die rondom die kerk bestaat, en snijdt praktisch alle mogelijkheden tot vitalisering van de kerk in die wijk of buurt, dichtbij en nabij, door.”

“Resultaten van onderzoeken naar psychosociale gevolgen van gedwongen verhuizingen zijn naadloos toe te passen op een gedwongen verhuizing naar een ander Godshuis. Het gaat dan om een inbreuk in het vertrouwen en de zekerheid van gelovige mensen, het verlies van een “thuis”, van bekende gezichten en bekende patronen. Van het scheuren van een belangrijk netwerk van gelovigen.”

(Menco van Koningsveld, (praktisch theoloog en em. diaken aartsbisdom Utrecht n.a.v. themanummer Communio “Kerken sluiten.... En hoe verder?”)

Een dorpskerk hoort bij een dorp. Voor de kerkelijke dorpsgemeente is een voorwaarde om te kunnen overleven dat zij in het eigen dorp blijft. „De kerkelijke gemeenschap is geen gemeenschap die op zichzelf staat; ze maakt deel uit van het systeem van het dorp. Elk dorp kiest zijn eigen identiteit en de kerkelijke dorpsgemeente vormt een deel van deze dorpsidentiteit. Een dorp heeft een eigen kleur en dat is dan ook de kleur van de kerkelijke gemeente. Dorpstrots en dorpsplicht maken deel uit van het kerkelijk leven.”

Zo dreigt de belangrijke band tussen de dorpskerk en het eigen dorp te worden doorgesneden. „De kerk wordt van deel van de dorpsamenleving tot een regionale instelling die voor vele dorpelingen ver van hun bed is komen te staan.”

(Enkele citaten Uit Beekman “Leve de dorpskerk”, een onderzoek naar de gevolgen van kerksluitingen voor dorpsgemeenschappen.)

“Als je kerken, die door onze ouders en voorouders met bloed, zweet en tranen zijn opgebouwd, gaat sluiten omwille van een eucharistisch centrum, dan haal je het hart uit een dorp c.q. een geloofsgemeenschap weg” (Nolly Holterman in een reactie op het professorenmanifest)

4. Konferentie van Nederlandse Religieuzen

Een vijftiental oversten van congregaties van mannelijke religieuzen heeft zich in december 2013 met een brief via Bezield Verband gericht tot geloofsgemeenschappen die in het huidige bisschoppelijk beleid teloor dreigen te gaan.

Citaat: “Met u zien wij een afnemend aantal gelovigen en het verminderen van de financiële mogelijkheden. In bepaalde bisdommen is dit reden geweest om kerken te sluiten zonder goed overleg met de plaatselijke geloofsgemeenschap. Hierdoor dreigen vitale geloofsgemeenschappen te verdwijnen. En dat terwijl wij plaatselijke

geloofsgemeenschappen juist herkennen als een opbouwend element van onze kerk. Immers, vanuit dergelijke gemeenschappen is de kerk in de loop van de tijd gegroeid. U hebt er voor gekozen om als levendige geloofsgemeenschap door te gaan en niet omwille van de organisatie op te gaan in een groter verband. Dat u zich hebt aangesloten bij het Bezield Verband maakt duidelijk dat u met anderen samen kerk wilt zijn. Hierdoor blijft u kritisch en alert ook wat betreft uw plaats binnen onze R.K. kerk."

De vijftien oversten willen de betreffende geloofsgemeenschappen een teken van bemoediging doen toekomen en bieden hulp aan in de vorm van ruimte of pastorale begeleiding.

Bijeenkomst met ca. 25 religieuzen van missionaire congregaties op 18 juni 2014 te Utrecht.

Uit het verslag van die bijeenkomst :

"De religieuzen met een grote verscheidenheid aan missionaire ervaring in diverse landen van Afrika, Azie en Latijns Amerika, herkennen heel sterk de vitale betekenis van de plaatselijke gemeenschappen. De beweging komt van onderop, de plaatselijke gemeenschappen zijn uitgangspunt en doel van het pastoraal beleid. De verantwoordelijkheid van de plaatselijke leiders, met name de goed opgeleide catechisten, is uitgangspunt voor een gezonde kerkontwikkeling. De priesters, weinig in aantal, zijn allereerst in dienst van de lokale geloofsgemeenschappen. De religieuzen zijn verbaasd over de huidige ontwikkelingen in de Nederlandse R.K. Kerk, waarin de bisschoppen alle nadruk leggen op de centrale positie van de priester als uitgangspunt voor het bisdommelijk beleid (centralistische fusies gericht op het eucharistisch centrum, bijna uitsluitende aandacht voor de eucharistie, en weinig oog voor de geloofsbetekenis van de plaatselijke gemeenschappen). De missionarissen vertellen van hun ervaringen, waarbij zij in loyale samenwerking met hun bisschoppen hebben leren vertrouwen in de geloofskracht van de geloofsgemeenschappen in de diverse dorpen. Vooral de betekenis van de catechisten, geroepen en aangesteld binnen de lokale gemeenschappen, wordt benadrukt."

5. Recente reacties op de november brief van kardinaal Eijk

Enkele citaten uit de recente notitie *De verwoesting van een bisdom: het masterplan van kardinaal Eijk* van Jozef Wissink, priester van het Aartsbisdom Utrecht en emeritus-hoogleraar praktische theologie van de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg:

"Nu blijkt er toch een eigen visie mee te spelen en kan men de kerkbestuursleden geloof schenken, die verklaren dat er van hogerhand ook wel enige druk wordt uitgeoefend om tot een kerksluitingsbeleid te komen. Nu worden de contouren van het beleid inderdaad helder. De grondkeuze blijft dat de bisschop vooral en bijna uitsluitend aandacht heeft voor het voortbestaan van de eucharistische centra."

"Bij een dialogale leiding kan in het proces blijken dat bepaalde gemeenschappen niet vitaal genoeg zijn om min of meer zelfstandig voort te bestaan. Maar in dat proces krijgen mensen de tijd om te rouwen over wat verloren gaat, om nieuwe perspectieven te gaan zien en bereidheid tot nieuwe stappen te verwerven. Wanneer een gemeenschap de indruk krijgt, dat zij en haar legitieme belangen serieus genomen worden, blijkt er vaak ook grote offerbereidheid te zijn. Maar wanneer de indruk ontstaat, dat ze niet serieus genomen worden, mogen beleidsmakers zich de woorden van Paulus aantrekken: "Vaders, verbittert uw kinderen niet." (Ef. 6,4) Wanneer het leiderschap slechts

tekentafels en decreten kent, wanneer het met andere woorden dictatoriale trekken krijgt, raken mensen verbitterd. Daar moeten zij tegen vechten, maar wee degene, door wie Gods kinderen verbitterd raken."

"Reeds bij het aanwijzen van de eucharistische centra heeft het zich gewroken, dat het zonder echt overleg is gebeurd. Als argument hanteerde men toen, dat overleg ter plaatse over deze zaken veel conflicten zou kunnen opleveren vanwege de tegengestelde belangen. Daar zit wat in, maar de rekening krijgt men nu gewoon wat later. Van een aantal pastorale teams heb ik vernomen, dat men de geloofsgemeenschap van het eucharistisch centrum de moeilijkste gemeenschap van de hele parochie vindt. In dat geval is te vrezen dat deze gemeenschap ook niet de meest gastvrije is naar de andere gemeenschappen toe en omgekeerd dat de andere geloofsgemeenschappen ook niet graag naar die gesloten gemeenschap toe zullen gaan. Het is te vrezen dat de eucharistische centra hetzelfde lot te wachten staat als de andere kerkgebouwen."

"Het gewijde ambt staat ten dienste van het gemeenschappelijk priesterschap van alle gelovigen. Maar wanneer heel het functioneren van de kerk ten dienste komt te staan van de gewijde ambtsdragers, heet dat klerikalisme. In dit geval lijkt het erop, dat het aartsbisdom Utrecht opgeofferd wordt aan zijn priesters."

Enkele citaten uit een brief van een emeritus pastoor, die vooralsnog anoniem wil blijven als reactie op de brief van kardinaal Eijk:

"In de toespraak bij het Ad Limina bezoek heeft de bisschop het over kerksluitingen gehad, niet over het opheffen van plaatselijke geloofsgemeenschappen. Ook in deze brief is er geen enkele motivatie, waarom kerksluiting automatisch samenvalt met het opheffen van de plaatselijke geloofsgemeenschappen."

"Je kunt van die ene priester niet vragen, dat hij deskundig is op elk gebied en daaraan ook leiding kan geven. Omdat de toenmalige parochies deze omslag naar missionair pastoraat niet op hun eentje met die ene pastor konden maken, is besloten om tot teamvorming en tot fusering van parochies over te gaan. De fusie was er dus niet om plaatselijke geloofsgemeenschappen op te heffen, maar om ze vitaal en missionair te maken."

"De priester wordt weer de centrale man, de enige professioneel geschoolde pastorale beroepskracht naast onbezoldigde diakens en geschoolde vrijwilligers als medewerkers van de priester. De plaatselijke geloofsgemeenschappen zijn verdwenen, de gelovigen moeten weer naar de priester toe. Is het niet meer voor de hand liggend, dat in onze missionaire situatie ook de priester missionair wordt, niet zetelend in het parochiecentrum, maar rondtrekkend om de plaatselijke geloofsgemeenschappen te dienen?"

"De kerntaken, voorbereiding en viering van de sacramenten zijn dus voor de priester. In geval er nog een andere kerk in de parochie is 'zullen daar niet elke zondag vieringen kunnen zijn': dit houdt dus in dat Woord- en Communie-vieringen worden afgeschaft. Wat dus tot voor kort alleen voor het Triduum Sacrum gold, gaat nu gelden voor alle zondagse vieringen: waar geen priester is, mag er geen viering zijn. De kerntaken worden dus vervuld door de priester, onbezoldigde diakens en gekwalificeerde vrijwilligers kunnen dus niet meer voorgaan in vieringen"

"De pastoraal werkers, de pastorale beroepskrachten naast de priesters, verdwijnen en daarmee verdwijnen ook de vrouwen uit het pastoraat."

"Als de bisschop over de woede van de mensen hoort bij kerksluitingen, dan gaat die woede niet over de kerksluiting. Maar omdat ze zich van bisdomzijde bedonderd voelen. Ze hebben ingestemd met fusering van parochies, omdat er van bisdomzijde verzekerd werd, dat het niet ging om opheffen van plaatselijke geloofsgemeenschappen, maar juist om ze toekomst te geven. Vrijwel onmiddellijk nadat de fusies voltooid waren, kwam de bisschop met het plan tot opheffing van de plaatselijke geloofsgemeenschappen."

Bijlage 3 DE VERWOESTING VAN EEN BISDOM: HET MASTERPLAN VAN KARDINAAL EIJK (Publicatie van 16 januari 2015 van Jozef Wissink, priester van het Aartsbisdom Utrecht en emeritus-hoogleraar praktische theologie van de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg)

In de laatste week van november gaf kardinaal Eijk in zijn Adventsbrief "*Het geloof in Christus vieren en verbreiden in het derde millennium van de 21ste eeuw*" inzage in zijn ideeën over wat er met de katholieke kerk in het aartsbisdom Utrecht zal gebeuren en wat er volgens hem moet gebeuren. Tegen 2028, het jaar waarin hij zijn ontslag moet aanbieden aan de paus vanwege het bereiken van de leeftijd van 75 jaar, heeft het bisdom naar alle waarschijnlijkheid nog 19 priesters, die pastoor van een parochie kunnen zijn. Dus mikt hij op 19 parochies en ook 19 kerken, die nog open zijn. Bij al te grote parochies kunnen er een paar extra kerken toegestaan worden. Als men bedenkt dat het aartsbisdom Utrecht op dit moment nog ongeveer 300 kerken in functie heeft, wordt de omvang van de operatie duidelijk.

Het goede van de brief is, dat de kardinaal voor het eerst inzage geeft in wat hij denkt en er ook enige verantwoording van aflegt. Tot nu toe zei de bisdomstaf altijd dat de kerkbesturen van de parochies gaan over het beleid ten aanzien van het openhouden of sluiten van kerkgebouwen en dat het bisdom deze besluiten slechts bevestigt. Nu blijkt er toch een eigen visie mee te spelen en kan men de kerkbestuursleden geloof schenken, die verklaren dat er van hogerhand ook wel enige druk wordt uitgeoefend om tot een kerksluitingsbeleid te komen. Nu worden de contouren van het beleid inderdaad helder. De grondkeuze blijft dat de bisschop vooral en bijna uitsluitend aandacht heeft voor het voortbestaan van de eucharistische centra. Tegelijk is de status van de brief niet helemaal helder. Wanneer er kritiek komt, kan de aartsbisschop nog zeggen, dat het slechts een schets is van de kant waar het volgens hem naar toe gaat. Maar ondertussen neemt de druk toe om in de richting te werken die hier wordt aangegeven. Daarom behandel ik de brief toch als een beleidsmatige visie.

De verantwoording van de bisschop is voor zijn stelling dat er uiteindelijk gestreefd moet worden naar een concentratie op ongeveer 20 á 30 kerken is, dat men bij handhaving van alle kerken inteert op vermogen en dan bij latere sluiting geen geld meer over heeft voor een doorstart. Daarom kan men beter nu snoeien, opdat latere bloei niet onmogelijk gemaakt wordt. Dat klinkt alleszins redelijk. Helaas is er meer aan de hand en zijn er alternatieven.

Geen sociologie, geen goede theologie van de kerk en geen echt leiderschap

Wanneer men een groot masterplan opstelt, moet men natuurlijk goede kennis hebben van wat de kerk op de verschillende plaatsen betekent. In kerkdorpen heeft het gebouw een veel centralere functie dan in menige stad. Daarnaast zijn de verhoudingen tussen de verschillende plaatsen op het platteland anders dan die tussen verschillende wijken in een stad. Dorpen hebben vriendschappelijke verhoudingen naar elkaar of leven in een al eeuwen durende strijd of competitie met elkaar. Dorpen zijn vaak rondom de kerk gecentreerd en oriënteren zich verder op de stad in de buurt; wijken van een stad zijn meestal op het centrum van de stad georiënteerd. Over de bereikbaarheid met het openbaar vervoer van de verschillende eucharistische centra lijkt nauwelijks nagedacht te zijn. Dat probleem geldt zowel voor de steden als voor het platteland. Men moet van al die omstandigheden weten, zeker wanneer men kerken wil sluiten. In dit hele plan blijkt van die kennis niets. Dan kan het gebeuren dat mensen uit boerendorpen er niet voor voelen, om naar het aangewezen eucharistisch centrum te gaan, omdat men de gemeenschap daar als een arrogante gemeenschap ervaart: "als we daar naar toe gaan, mogen we achter aansluiten." Wanneer op deze manier een hele serie dorpen of stadwijken hun kerk kwijt raakt en men komt niet naar het eucharistisch centrum, heeft het beleid in feite tot gevolg dat hele streken en wijken ontkerkend worden. De bisschop zal in dat geval de schuld aan de mensen geven, die blijkbaar niet katholiek genoeg zijn

om voortaan te kerken in het door hem aangewezen gebouw. De wedervraag moet luiden, of hij niet veel te veel van zijn gelovigen vraagt

Het tweede probleem met dit masterplan is, dat het gedacht is vanuit een theologie van de kerk, die wezenlijke elementen van het tweede Vaticaans Concilie vergeten is. Het tweede Vaticaans Concilie bepaalde de kerk als gemeenschap van gelovigen: we delen hetzelfde geloof, dezelfde Heer en zo delen we in elkaars leven, zijn we broeders en zusters. Deze idee werd doorgetrokken in de bepaling van het nieuwe kerkelijk Wetboek, toen ook de parochie bepaald werd als een welbepaalde gemeenschap van christengelovigen, in een particuliere kerk (bisdom) duurzaam opgericht, waarvan de pastorale zorg aan een pastoor als eigen herder wordt toevertrouwd" (CIC canon 515, 1). Wanneer men parochies fuseert tot een mega-parochie, is theologisch het meest bruikbare concept om de nieuwe situatie te beschrijven die van "een gemeenschap van gemeenschappen". Wanneer men dat niet aanvaardt, blijkt men de omschrijving van de parochie als geloofsgemeenschap niet serieus genomen te hebben, want dan laat men bij de fusering plotseling geloofsgemeenschappen verdwenen zijn: ze zijn opgelost in de nieuwe "gemeenschap" (die slechts op kerkrechtelijke gronden zo kan heten, want sociologisch kan dat meestal nog nauwelijks). Wanneer men deze stelling zou verdedigen, openbaart men dat men het concept "gemeenschap" helemaal laat samenvallen met de regelingen rondom de juridische erkenning als parochie. Iets mag dan slechts een geloofsgemeenschap heten, wanneer de bisschop haar zo noemt. Dat lijkt me een voorbeeld van de kwaal van het juridisme, waarover Mgr. de Smedt van Brugge klaagde dat het een van de ziektes was waar de kerk voor Vaticanum II aan leed. Juridisme is niet, dat men het kerkelijk recht van belang acht, want dat hoort men ook te doen, maar dat men het recht tot het een en het al van het kerk-zijn maakt, zodat men alle kerkelijke werkelijkheden uiteindelijk telkens herleidt tot rechtscategorieën. Als men de nieuwe parochies niet bepaalt als "gemeenschap van gemeenschappen" wordt het concept "gemeenschap" een kwestie van bisschoppelijke decreten. Maar wanneer de parochie een gemeenschap van gemeenschappen is, dient men ook alles op alles te zetten, om deze gemeenschappen levende geloofsgemeenschappen te laten blijven en (telkens opnieuw) worden. Tot de vitaliteit van geloofsgemeenschap zijn hoort het samen bidden, overleggen, leren en van dienst zijn aan elkaar en aan de bredere gemeenschap van dorp of wijk. Voortijdige kerksluitingen lijken daar niet dienstbaar aan.

Het derde bezwaar tegen de tekst van kardinaal Eijk is, dat ze niet ondersteund wordt door een leiderschap dat past bij de sociologische en theologische aard van de kerk. Bij de sociologische aard denk ik aan het gegeven dat we als kerk steeds meer een vrijwilligheidkerk zijn: we zijn geen lid meer omdat collectieve verbanden waar we deel van uitmaken ons daartoe dwingen, maar omdat we het in vrijheid willen. Theologisch gezegd, omdat Gods genade onze wil bevrijd heeft tot een liefde die deze gemeenschap beaamt. Dat klopt met het theologische gegeven dat de Kerk een gemeenschap is van mensen, die door doop en geloof de Geest ontvangen hebben. Daar past een stijl van leiderschap bij die principieel dialogaal is, bereid tot luisteren naar wat de Geest ons via medegelovigen te zeggen heeft. Al toen het ging om het aanwijzen van de eucharistische centra, maar zeker bij processen van sluiting van kerkgebouwen moet de gemeenschap gehoord worden. En wanneer er een offer gevraagd wordt, moet de noodzaak ervan getoond worden en moeten mensen er als het ware toe verleid worden dit offer te brengen. Beleidsmakers doen er dan ook altijd goed aan om de nodige flexibiliteit te betrachten bij dit soort zaken. Er is een midden tussen alles afwachten, tot men vanuit de basis met voorstellen komt aan de ene kant en kant en klare plannen van bovenaf aan de andere kant. Bij een dialogale leiding kan in het proces blijken dat bepaalde gemeenschappen niet vitaal genoeg zijn om min of meer zelfstandig voort te bestaan. Maar in dat proces krijgen mensen de tijd om te rouwen over wat verloren gaat, om nieuwe perspectieven te gaan zien en bereidheid tot nieuwe stappen te verwerven. Wanneer een gemeenschap de indruk krijgt, dat zij en haar legitieme belangen serieus genomen worden, blijkt er vaak ook grote offerbereidheid te zijn. Maar wanneer de indruk ontstaat, dat ze niet serieus genomen worden, mogen beleidsmakers zich de

woorden van Paulus aantrekken: "Vaders, verbittert uw kinderen niet." (Ef. 6,4) Wanneer het leiderschap slechts tekentafels en decreten kent, wanneer het met andere woorden dictatoriale trekken krijgt, raken mensen verbitterd. Daar moeten zij tegen vechten, maar wee degene, door wie Gods kinderen verbitterd raken.

Reeds bij het aanwijzen van de eucharistische centra heeft het zich gewroken, dat het zonder echt overleg is gebeurd. Als argument hanteerde men toen, dat overleg ter plaatse over deze zaken veel conflicten zou kunnen opleveren vanwege de tegengestelde belangen. Daar zit wat in, maar de rekening krijgt men nu gewoon wat later. Van een aantal pastorale teams heb ik vernomen, dat men de geloofsgemeenschap van het eucharistisch centrum de moeilijkste gemeenschap van de hele parochie vindt. In dat geval is te vrezen dat deze gemeenschap ook niet de meest gastvrije is naar de andere gemeenschappen toe en omgekeerd dat de andere geloofsgemeenschappen ook niet graag naar die gesloten gemeenschap toe zullen gaan. Het is te vrezen dat de eucharistische centra hetzelfde lot te wachten staat als de andere kerkgebouwen.

De achterliggende agenda: klerikalisme

In het stuk van kardinaal Eijk wordt het aantal eucharistische centra zo bepaald dat elke kerk van deze aard een pastoor heeft, die bijgestaan wordt door eventueel een medepriester en door lager opgeleide onbezoldigde diakens, catechisten en andere vrijwilligers. Voor het wegvallen van de pastorale werkers en werksters en bezoldigde diakens worden financiële redenen gegeven. Toch lijkt er ook iets anders de agenda te bepalen. Wat er door de aanwezigheid van pastorale werkers en werksters op liturgisch gebied is ontstaan moet afgeschaft worden: als er kerken open blijven, waar geen priester aanwezig kan zijn, blijft er een vraag naar Woorddiensten of Woord-en-Communievieringen en deze leveren ongewenste concurrentie voor de priester en de eucharistie op.

Dit staat allemaal niet met zoveel woorden in de brief van kardinaal Eijk, maar voor de aanwezigheid van dit motief als achterliggende reden voor het hele plan zijn twee redenen te noemen. De eerste reden is natuurlijk de overeenkomst in getal tussen het gewenste aantal open kerkgebouwen en het geschatte aantal priesters in 2028. De andere reden is dat kardinaal Eijk in de afgelopen tijd niet alleen de toeleiding voor pastorale werkers en werksters voor nieuwe kandidaten heeft beëindigd, maar dat hij ook besloten heeft deze pastorale beroepskrachten na hun pensionering niet meer op te nemen in de adreslijst van het aartsbisdom, waar allen die werkzaam zijn in het aartsbisdom vermeld stonden, inclusief de gepensioneerde medewerkers in het pastoraat. Wanneer ik in de toekomst een oude collega-pastoraal-werker wil bellen, moet ik een oude adreslijst bij de hand hebben. Daarnaast heeft hij besloten om de pastoraal werkers en werksters ook niet meer uit te nodigen voor de bijeenkomsten van de emeriti. Er is geen enkel theologisch argument voor deze stappen, behalve het tonen dat hij niet van deze krachten houdt. De kardinaal geeft slechts een maatschappelijk argument: ik heb geen andere relatie tot deze mensen dan een contractuele arbeidsrechtelijke. Dat zij gedoopte medegelovigen zijn, die vaak grote verdiensten hebben voor ons bisdom blijkt geen reden voor een wat hartelijker benadering. In de maatschappij zijn er zelfs industriële bedrijven die een humaner benadering van hun personeel hebben, zodat men oud-werknemers als bevriend netwerk van het bedrijf behandelt. Vanuit de sociale leer van de kerk is dat ook toe te juichen. Maar voor de kerk lijken lagere normen te gelden. De bisschop wil met andere woorden de functie van pastoraal werker en werkster onaantrekkelijk maken en hun geschiedenis uitwissen. Misschien hoopt de kardinaal zelfs dat ze naar andere bisdommen vertrekken, zodat hij eerder van "het probleem" af is.

Ik noem deze benadering klerikalistisch. Klerikalisme is niet dat men het gewijde ambt hoog heeft, want die hoogachting is gepast. Het gaat per slot van rekening om een sacrament in de kerk. Klerikalisme is wel, dat de verhoudingen binnen de kerk

omgekeerd worden. Het gewijde ambt staat ten dienste van het gemeenschappelijk priesterschap van alle gelovigen. Maar wanneer heel het functioneren van de kerk ten dienste komt te staan van de gewijde ambtsdragers, heet dat klerikalisme. In dit geval lijkt het erop, dat het aartsbisdom Utrecht opgeofferd wordt aan zijn priesters.

De ontkerstening van het aartsbisdom Utrecht

Van enkele jongere priesters die ervaring hebben met het sluiten van kerkgebouwen heb ik vernomen, dat men met het sluiten van een kerk ook 90% van de aldaar kerkenden kwijt raakte. Dus slechts 10% kwam ertoe om de overgang naar een ander kerkgebouw te maken. Dat gold zowel voor de stad als voor het platteland. De cijfers zullen misschien per plaats en per parochie verschillen, maar de indicatie moet een mens op zijn minst doen schrikken. De motieven van de wegblijvers zijn divers. Soms kan men fysiek de nieuwe kerk maar moeilijk bereiken: bedenk dat de populatie van de kerkgangers overwegend uit ouderen bestaat. Soms is men woedend, omdat men zich al gemeenschap niet serieus genomen voelde. Soms voelt men zich in de kerk, waar men naar toe gedirigeerd wordt, helemaal niet thuis. Ook daar kunnen de redenen variëren. De nieuwe kerk kan een kerk van de wat hogere middenklassen zijn, terwijl men zelf arbeider is of is geweest (vergelijk de situatie in Beverwijk); soms is de nieuwe kerk conservatiever dan men gewend is of veel kouder en groter.

De reactie van kardinaal Eijk zal ongetwijfeld zijn, dat de zondagsplicht boven al deze motieven uit moet gaan. Dit klopt inderdaad en de grote heiligen zijn er in hun leven in geslaagd door veroordeling en minachting van anderen heen en in volle eenzaamheid trouw vast te houden aan de kerk. Maar wie bereid is alleen de grote heiligen over te houden, is een sektariër, die de barmhartigheid van Jezus jegens de scharen mist.

Ondertussen dreigt dus een totale ontkerstening van hele streken van ons aartsbisdom. Misschien dat om die reden onze collega Henk van Doorn mensen in een column in *OverEen* de aanbeveling gaf om, als ze er niet in slaagden de overgang naar de grote parochiekerk te maken, zich bij de plaatselijke protestantse gemeente te voegen. Ik denk dat hij dat advies terecht geeft: het is beter dat mensen het christelijk geloof behouden door affiliatie aan de protestantse kerk dan dat ze het geloof verliezen. Op de site van het aartsbisdom lees ik nu een stuk, waarin hij min of meer zijn excuus lijkt aan te bieden: hij moet nu zeggen, dat hij de eucharistie en de zondagsplicht zeer hoog heeft (wat hij natuurlijk ook tevoren al deed) en dat hij de protestantse eredienst niet van gelijke waarde acht als de eucharistie. Er lijkt hem gezegd te zijn: trek je suggestie in dat katholieken troost mogen zoeken bij de protestantse kerk, wanneer hun de gang naar het eucharistische centrum onmogelijk of moeilijk is. Het is voldoende hen erop te wijzen dat het hun zondagsplicht is om naar de kerk te gaan, waar de eucharistie gevierd wordt. Het pastorale oogmerk van Henk van Doorn moet wijken voor het juridisme van de bisschop en zijn staf. Misschien zien we hier ook iets van het oude katholieke triomfalisme terug: dat was de derde ziekte, die volgens Mgr. de Smedt door tweede Vaticaans Concilie bestreden moest worden.

Alternatieven.

Laat ik voorop stellen, dat de situatie van de kerk in ons land en ook in ons aartsbisdom uiterst zorgwekkend is. We bevinden ons in een krimpsituatie, omdat we er niet in geslaagd zijn de schoonheid, goedheid en waarheid van Jezus Christus te laten zien aan nu al een aantal generaties. Daardoor wordt de kerkelijke populatie steeds grijzer en vermindert het zelfdragend vermogen van de plaatselijke geloofsgemeenschappen. Verder is het getal van de priesters inderdaad minimaal. Dat er dan ook financiële zorgen zullen ontstaan, waar ze er nog niet zijn, lijkt ook duidelijk. In die zin moeten we de globale situatieschets van kardinaal Eijk onderschrijven.

In het beleid van het aartsbisdom voor kardinaal Eijk zette men daarom in op missionaire, innovatieve projecten en op de vorming van pastoraatsgroepen voor pastorale nabijheid ter plaatse. Beide dingen komen ook in de tekst van kardinaal Eijk voor, maar nu lijken het eerder taken van het pastoraat vanuit het overgebleven eucharistisch centrum dan dat ze gezien worden als dingen die de gemeenschap ter plaatse realiseert. Bovendien moet men een koude sanering eerder anti-missionair noemen. Als de kerk de opa's en opa's laat vallen als een baksteen, begaat men jegens hen een zonde die tot de kleinkinderen toe herinnerd blijft worden.

Uit de aard van mijn kritiek zal duidelijk zijn, welk ander beleid ik zou voorstaan. Voor mij weegt de theologische kritiek het zwaarst. Ik doel daarmee op het feit, dat de idee van de lokale geloofsgemeenschap als de grond waarop de kerk stoelt niet serieus genomen wordt. Daar wordt het hart van de ecclesieologie van Vaticanum II getroffen. Juist via plaatselijke geloofsgemeenschappen is de kerk nabij aan de mensen. Ten aanzien van dit punt denk ik aan twee dingen. De eerste is dat het zaak zal zijn, met alle plaatselijke geloofsgemeenschappen in dialoog te gaan over wat men zelf ervaart als sterktes en zwaktes. Op welke manieren realiseert zich kerk in de eigen wijk of het eigen dorp? Wat gebeurt er aan catechese, burenhulp, gezamenlijke feesten, geloofsgesprekken, armenzorg, solidariteit met de bredere gemeenschap? Wat kan en wil men volstrekt behouden? Wat kan men niet meer aan? Waar zijn er zelfs kansen voor nieuwe ontwikkelingen? Ik bedoel dit als een vorm van wat wel heet "waardierend onderzoek", maar daarmee ook als onderdeel van een proces, waarin het ook tot ingrijpende organisatorische besluiten kan komen. Het zou een soort conciliair of synodaal proces zijn, al wil ik daarmee nog niets over de gewenste juridische vormgeving zeggen. Ik denk, dat de geloofsgemeenschappen, wanneer ze ervaren serieus genomen te worden, in staat zijn tot een gelovig realisme en ook tot echte offers bereid zijn. Het tweede punt is, dat men respect heeft voor het morele eigendomsrecht van de geloofsgemeenschappen op hun kerkgebouw. Momenteel zijn alle gebouwen eigendom van de uit de fusie voortgekomen mega-parochie. Gelden uit eventuele verkoop gaan dan ook naar de mega-parochie. Het is terecht dat dorpen en wijken dit als regelrechte diefstal ervaren, ook al is het dat juridisch niet. Wanneer een kerkgebouw te duur is om nog slechts voor de eredienst gebruikt te worden, zou men met de plaatselijke geloofsgemeenschap kunnen overleggen, of er een plaatselijke vereniging of stichting zou kunnen worden opgericht, aan wie de exploitatie zou kunnen worden toevertrouwd, zodat er geen extra kosten voor de grote parochie ontstaan. Het zal dan zaak zijn om het aan de ene kant mogelijk te laten blijven dat er in de kerken eredienst mogelijk blijft (huwelijksvieringen, begrafenissen, rozenkransgebed, gebedsbijeenkomsten op zondagen en bij speciale gelegenheden enzovoorts) en er aan de andere kant ook ander gebruik van de kerk gemaakt kan worden, zoals voor concerten, toneel, bibliotheek, buurthuis, mortuarium enzovoorts. Men moet dan wel wat flexibeler zijn dan men in de Willibrorduskerk in Utrecht geweest is. Op sommige plaatsen wordt er over bepaalde mogelijkheden nagedacht, bijvoorbeeld om de kerk tot een diaconaal centrum te maken, waar bijvoorbeeld de voedselbank gevestigd is, maar waar men ook kan vergaderen. Juist dan wil men toch graag dat een kapel gebedsruimte blijft. Het diaconale vraagt daar om: het is immers niet alleen maar sociaal werk, maar kerntaak van kerk-zijn.

Het lijkt me bovendien mogelijk om via projecten pastoraal werkenden te kunnen aantrekken, die zich bekwamen in het begeleiden van processen naar verdergaande eenwording van de grote parochie en naar het vinden van nieuwe vormen van evenwicht tussen het eucharistisch centrum en andere vormen van kerk-zijn binnen de parochie. Het kan zijn dat het eindresultaat dan toch in de buurt komt van wat kardinaal Eijk voorstelt, maar dan gebeurt het niet vanaf de tekentafel en niet met een klerikalistische agenda, maar als een vorm die groeit vanuit de omgang met de problemen van onze kerk.

Op deze wijze wordt ook voorzien in de nodige sociologische kennis van de diverse verhoudingen tussen de verschillende groepen en geloofsgemeenschappen. De grootste

vraag zal die naar het vereiste leiderschap zijn. Binnen onze huidige cultuur, waarin ook de gelovigen delen, zal dat een dialogaal leiderschap moeten zijn, dat aan een proces leiding kan geven, waarin er een heen en weer is tussen de verschillende niveaus van de kerk: de bisdomstaf, de pastorale teams, de kerkbesturen en de verschillende lokale geloofsgemeenschappen. De grote vraag is, of de bisschop hiertoe in staat is. Zijn stijl is meer die van de interim-manager, maar die kunnen alleen zo functioneren, wanneer ze binnen enkele jaren weer weg zijn om plaats te maken voor meer normale wijzen van met elkaar omgaan.

De situatie van de kerk in Nederland is nijpend. Daarom komt tenslotte toch de vraag weer op, of het niet mogelijk is om met collega-bisschoppen aan Rome de vraag voor te leggen, of de criteria voor de priesterwijding versoepeld kunnen worden, zodat op zijn minst de priesterwijding van *virī probati* toegestaan wordt. Het is toch beter om aan een kerkelijke regel te morrelen (hoe dierbaar het celibataire leven mij zelf ook is) dan om hele geloofsgemeenschappen op te offeren. Binnen de Nederlandse situatie is daarbij het minst verregaande voorstel, dat de praktisch Theoloog Paul Zulehner samen met bisschop Lobinger heeft voorgesteld en dat hij aan Benedictus XVI heeft doen toekomen op onze situatie van toepassing. Zulehner stelt voor om tussen twee typen priesterschap te onderscheiden: de Pauluspriester en de Korinthepriester. Het eerste type is het missionaire en gemeentestichtende type; het tweede is een voorganger-leider ter plaatse. Zulehner stelt voor om voor dit tweede type vrijwilligers ter plaatse te wijden, die binnen de plaatselijke gemeenschap gezag genieten vanwege hun wijsheid en bindende kracht. Voor dit tweede type zou dan de celibaatseis moeten vervallen.